

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

ФАКУЛЬТЕТ СОЦІОЛОГІЇ ТА УПРАВЛІННЯ

КАФЕДРА ПОЛІТОЛОГІЇ

Кваліфікаційна робота

магістра

**на тему ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА СУСПІЛЬСТВА ЯК
ЧИННИК НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ**

Виконав: студент групи 8.0529
спеціальності 052 Політологія
освітньої програми 052 Політологія
К.С. Торцев

Керівник доцент кафедри політології, к.політ.н.
Кальцева С. І.

Рецензент доцент кафедри політології, к.політ.н.
Мальована Ю. Г.

Запоріжжя
2020

Декларація
академічної доброчесності
здобувача ступеня вищої освіти
Запорізького національного університету

Я, Торцев Костянтин Сергійович, студент 2 курсу магістратури, денної форми навчання, факультету соціології та управління, спеціальність 052 «Політологія», адреса електронної пошти kozak2507@gmail.com:

– підтверджую, що написана мною кваліфікаційна робота на тему «Політична культура суспільства як чинник національного державотворення» відповідає вимогам академічної доброчесності та не містить порушень, що визначені у ст. 42 Закону України «Про освіту», зі змістом яких ознайомлений;

– заявляю, що надана мною для перевірки електронна версія роботи є ідентичною її друкованій версії;

– згоден на перевірку моєї роботи на відповідність критеріям академічної доброчесності у будь-який спосіб, у тому числі за допомогою інтернет-системи, а також на архівування моєї роботи в базі даних цієї системи.

10.12.2020

К.С. Торцев

Науковий керівник,

доцент кафедри політології, к.політ.н. С.І. Кальцева

10.12.2020

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет соціології та управління
Кафедра політології
Рівень вищої освіти магістр
Спеціальність 052 Політологія
Освітня програма 052 Політологія

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри Є.Г. Цокур _____
«10» грудня 2020 року

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Торцеву Костянтину Сергійовичу

1. Тема роботи (проєкту) Політична культура суспільства, як чинник національного державотворення.
керівник роботи Кальцева Світлана Іванівна, к.політ.н., доцент кафедри політології,
затверджені наказом ЗНУ від «25» травня 2020 року № 605-с
2. Строк подання студентом роботи 10 грудня 2020 року
3. Вихідні дані до роботи Дембицька Н. М. Демократизація суспільства як становлення партнерських відносин між політичною владою і особистістю // XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: Матеріали другої міжнар. наук.–теор. конф., 28 – 29 травня 2003 р., м. Київ / Ред.: Г. П. Балабанова.– К.: Фенікс, 2004; Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. – К.: Стилос, 1998. ; Цимбалістий Б. Політична культура українців // Сучасність. – 1994. – № 4. – С. 79 – 80.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити) 1. дослідити ступінь наукової розробки проблеми впливу політичної культури на процес національного державотворення; 2. визначити основні поняття дослідження; 3. проаналізувати методи та принципи дослідження; 4. розглянути теоретичні підходи до сутності феномену політичної культури; 5. розкрити структуру, функції та типи політичної культури; 6. визначити сутність та принципи національного державотворення; 7. проаналізувати особливості впливу політичної культури на процес національного державотворення; 8.

запропонувати рекомендації щодо трансформації політичної культури України в умовах демократичного державотворення.

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень) таблиць 0

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділ 1	Кальцева С.І., доцент кафедри політології	18.06.20	18.06.20
Розділ 2	Кальцева С.І., доцент кафедри політології	23.09.20	23.09.20
Розділ 3	Кальцева С.І., доцент кафедри політології	29.10.20	29.10.20

7. Дата видачі завдання 26 травня 2020

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Примітка
1.	Вибір та формулювання теми роботи	Березень 2020	<i>виконано</i>
2.	Опрацювання наукових джерел	Квітень 2020	<i>виконано</i>
3.	Робота над вступом	Травень 2020	<i>виконано</i>
4.	Робота над першим розділом	Червень 2020	<i>виконано</i>
5.	Робота над другим розділом	Вересень 2020	<i>виконано</i>
6.	Проведення дослідження	Жовтень 2020	<i>виконано</i>
7.	Робота над третім розділом	Жовтень 2020	<i>виконано</i>
8.	Систематизація висновків	Листопад 2020	<i>виконано</i>

Студент _____ К. С. Торцев

Керівник роботи (проєкту) _____ С.І. Кальцева

Нормоконтроль пройдено

Нормоконтролер _____ Ю.Г. Мальована

РЕФЕРАТ

Кваліфікаційна робота складається із 70 сторінок, 48 позицій у списку літератури.

ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА, ПОЛІТИЧНА СВІДОМІСТЬ, ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ, САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ ІНДИВІДІВ, РЕГІОНАЛЬНА КУЛЬТУРА, РОЗВИТОК МОЛОДІ.

Мета: дослідити вплив політичної культури на державотворчі процеси, визначити залежність між рівнем політичної культури громадян та процесом національного державотворення.

Об'єкт дослідження: процеси національного державотворення.

Предмет дослідження: політична культура суспільства та її вплив на процеси національного державотворення.

Методи дослідження: системний, аналітичний, синергетичний, історичний, порівняльний, нормативно-ціннісний, структурно-функціональний.

Гіпотези дослідження: Демократичний характер державотворчих процесів в Україні напряду залежить від якості та трансформації політичної культури.

Висновки:

1. Активна громадянська позиція дає змогу для розвитку держави, це є двигун котрий надає можливість обрати шлях країни для досягнення певної мети. Активні громадяни не дадуть зруйнувати мету та зійти зі шляху, заради корупційних бажань деяких політичних лідерів.

2. Вкрай важливо приділити вагому частку ресурсів на розвиток, виховання та утримання нашого розумового потенціалу – молоді.

SUMMARY

This thesis consists of 70 pages, 48 positions in the references.

POLITICAL CULTURE, POLITICAL CONNECTION, CREATION OF STATE, SELF-IDENTIFICATION OF INDIVIDUALS, REGIONAL CULTURE, GEOPOLITICAL DEVELOPMENT OF YOUTH.

Purpose of the investigation: to study the influence of political culture on state-building processes, to determine the relationship between the level of political culture of citizens and the process of national state-building.

Object of the investigation: processes of national state-building.

Subject of the investigation: the political culture of society and its influence on the processes of national state formation.

Methods of the investigation: systemic, analytical, synergetic, historical, comparative, normative-value, structural-functional.

Hypothesis of investigation: The democratic nature of the state-building processes in Ukraine depends directly on the quality and transformation of political culture.

Conclusions:

1. An active civic position makes it possible for the state to develop, it is an engine that provides an opportunity to choose the country's path to achieve a certain goal. Active citizens will not destroy the goal and get out of the way, for the sake of the corruption desires of some political leaders.

2. It is extremely important to devote a significant share of resources to the development, upbringing and maintenance of our intellectual potential - young people.

ЗМІСТ

ВСТУП	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	
1.1. Стан наукової розробки проблеми впливу політичної культури на процес національного державотворення	Error! Bookmark not defined.
1.2. Аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження	10
1.3. Методи та принципи дослідження впливу політичної культури на процес національного державотворення	Error! Bookmark not defined.
РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	
2.1. Теоретичні підходи до сутності та типології політичної культури	Error! Bookmark not defined.
2.2. Структура та функції політичної культури	33
2.3. Сутність та принципи національного державотворення	46
РОЗДІЛ 3. ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ	
3.1. Особливості впливу політичної культури на процес національного державотворення	52
3.2. Специфіка політичної культури сучасної України як чинника розвитку державотворення в Україні	55
3.3. Рекомендації щодо трансформації політичної культури України в умовах демократичного державотворення	63
ВИСНОВКИ.....	68
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	71

ВСТУП

Політична культура суспільства є синтезом відповідних культур усіх існуючих у ньому соціальних спільнот і політичних інститутів. Політична культура є складовою духовної культури особи і суспільства загалом. Вона тісно поєднана з іншими видами духовної культури – моральною, правовою, управлінською тощо. У контексті загальної культури суспільства політична культура постає як культура політичного мислення і політичної поведінки. Вона значною мірою обумовлює ступінь цивілізованості політичного життя суспільства. Але головне що політична культура дає змогу побачити якісний рівень політичного життя суспільства. Те саме стосується і політичної культури окремої особи як сукупності елементів її політичної свідомості й поведінки. Їх характер і якість, самотні зміст, взаємодія та обумовленість дають змогу оцінювати рівень політичної зрілості людини, її політичну культуру. Політична культура має винятково важливий аспект, пов'язаний з поведінкою та діяльністю політичного суб'єкта, які визначають передусім стиль участі суб'єкта в політичному житті, тобто сукупність методів і засобів його політичної практики, компетентність, професіоналізм, моральність тощо.

Актуальність дослідження. Процес формування політичної культури відбувається передусім під впливом політичного життя, певних режимів, політичних систем. Чим вони демократичніші, тим вищий рівень політичної культури громадян. За таких обставин виховний процес здійснюється об'єктивно. Але, попри це, необхідні цілеспрямовані заходи й засоби: демократична система освіти й політосвіти, змістовна робота засобів масової інформації, високий духовний рівень мистецтва й літератури, конструктивний вплив на маси партійних і непартійних об'єднань, творчий розвиток гуманітарних наук тощо. Виняткове значення в набутті політичної культури мають суспільні ідеали. Їх відсутність спустошує людину, робить її байдужою,

аполітичною. Суспільство без справжнього гуманістичного ідеалу є неповноцінним, історично нежиттєздатним. Актуальний стан політичної

культури безпосередньо впливає процеси державотворення. Це відображається тим, що політична культура формує тип поведінки індивіда та тип його залученості в політичному процесі. Із цього витикає той факт, що при пасивності або абсентеїзмі країна демонструє низькі показники якісного розвитку, на відміну від країни із активним та політично освіченим електоратом.

Проблемна ситуація полягає в тому, що з наявним демократичним режимом в країні політична культура громадян може залишатися на дуже низькому рівні. Перш за все, я хочу наголосити що ця проблема характерна для України. Саме завдяки цьому наша країна довгий час не може стати більш стриманою в своїх ідеологічних шляхах, не може обрати актуального політичного лідера та обрати курс на розвиток. По-друге, ми навіть не намагаємось активно розвивати політичну культуру суспільства. Це є крок назад, адже саме політично підковані громадяни зможуть вірно обирати політичні сили. Більш того, ми є вихідцями із Радянського Союзу який вплинув на менталітет нашого народу таким чином, що для нас участь в політичному процесі не є першочерговою задачею. Люди звикли вважати себе неспроможними змінити або вплинути на вибір своєї держави. Сьогодні не сформованість політичної культури українців дуже негативно впливає на процес державотворення України. Популістська влада та кандидати вигідно маніпулюють нами та змушують обирати за периферійним типом сприйняття та відмовитись від раціонального аналізу кожного політичного кандидата та політичних рішень, які неодмінно вплинуть на подальший розвиток держави.

Об'єктом дослідження є процеси національного державотворення.

Предмет дослідження – політична культура суспільства та її вплив на процеси національного державотворення.

Мета дослідження – дослідити вплив політичної культури на державотворчі процеси, визначити залежність між рівнем політичної культури громадян та процесом національного державотворення.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати такі *завдання*:

- дослідити ступінь наукової розробки проблеми впливу політичної культури на процес національного державотворення;
- визначити основні поняття дослідження;
- проаналізувати методи та принципи дослідження;
- розглянути теоретичні підходи до сутності феномену політичної культури;
- розкрити структуру, функції та типи політичної культури;
- визначити сутність та принципи національного державотворення;
- проаналізувати особливості впливу політичної культури на процес національного державотворення;
- запропонувати рекомендації щодо трансформації політичної культури України в умовах демократичного державотворення;

Основна гіпотеза: Демократичний характер державотворчих процесів в Україні напряду залежить від якості та трансформації політичної культури.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

1.1. Стан наукової розробки проблеми впливу політичної культури на процес національного державотворення

Політична культура – порівняно нове поняття у національній науковій думці про політику, культуру, соціологію, журналістику. Вивчення політичної культури належить до сфери наукових інтересів українських і зарубіжних науковців. Ті чи інші аспекти її функціонування вивчали зарубіжні вчені, такі як: Г. Алмонд, С. Вятр, Д. Мід, Дж. Рітцер, Д. Гарднер та ін., а також вітчизняні науковці: В. Бебик, В. Бех, В. Іноземцев та інші. Вивчення політичної культури як порівняно самостійної сфери започатковане в 50-х рр. минулого століття. Однак в Україні наука про політику склалася значно пізніше. У часи Радянського Союзу частина суспільних наук, які об'єктивно заперечували волюнтаризм більшовицької системи, була під суворою заборонаю. Чи не найтяжчих репресій зазнала політологія. Тільки в період горбачовської перебудови на арену політичного життя почали пробиватися перші несміливі пагінці науки, яка пустила міцні корені у демократичному суспільстві. Через деякий час стало модним уживати в промовах різні політичні терміни, здебільшого іншомовні, мало або й зовсім не відомі пересічному громадянину СРСР. Часто використовувалися вони в неправильному значенні, але функцію впливу на громадську думку виконували неабияку.

Уперше термін «політична культура» використав німецький просвітитель І. Гердер. Він вважав, що концепція політичної культури впливатиме на політичну науку і практику. Політична культура може розглядатися як сукупність цінностей, установок, переконань, орієнтацій і символів, що їх виражають, які є загальноприйнятими і слугують впорядкуванню політичного досвіду і регулюванню політичної поведінки усіх членів суспільства. Вона включає в себе не тільки політичні ідеали, цінності, установки, а й діючі норми

політичного життя. Політична культура визначає найбільш типові зразки і правила поведінки, взаємодії влади, індивідуума й суспільства та реалізацію їх через засоби масової інформації й комунікації.

Історично поняття «політична культура» народилося під час дискусій щодо причин загибелі Веймарської республіки (20-ті рр. ХХ ст.) та перемоги в Німеччині націонал-соціалізму. Хоча саме по собі явище політичної культури не було чимось новим для соціального знання. Вже у Платона, Аристотеля, Фоми Аквінського, а пізніше у Маккіавеллі, Спінози, Гоббса, Монтеск'є, Руссо можна простежити спроби зрозуміти, чому групи людей та цілі народи, діючи в рамках ідентичних політичних систем, але виховані на різних цінностях, різному історичному досвіді, по-різному поводять себе в аномальних політичних ситуаціях.

Американський політолог Г. Алмонд у своїй книзі «Культура громадянина» розглядає політичну культуру як психологічний феномен. «Кожна політична система, наголошував він, залучена в особливий зразок орієнтації на політичні дії. Я вважаю корисним називати це «політичною культурою» [6]. Конкретніше висловлюється політолог Е. Вятр: політична культура – це сукупність позицій, цінностей і кодексу поведінки, що стосується взаємовідносин між владою і громадянами [9]. У згаданому українському підручнику наведено висловлювання М. Карра і С. Бернститна про те, що політична культура включає в себе політичні ідеї і соціальну практику. Український політолог В. Бебик трактує поняття «політична культура» як якісний стан політичного життя суспільства, що характеризується ступенем розвитку і співвідношенням між правовими, соціальним, психічними регуляторами політичної сфери, які сприяють політичній соціалізації особистості і конституювані у політичних інститутах, суспільній свідомості і політичній поведінці суб'єктів політичної діяльності [4].

Впродовж останнього десятиліття в українській державі помітно поширилися наукові дослідження політичної культури. Є. Головаха, Н. Паніна, Ю. Пахомов, Н. Чурилов вважають що політична культура є сукупність поглядів,

переконань, орієнтацій і зразків поведінки, які визначають ставлення людей до політичної сфери життя суспільства, рівень і спрямованість їх політичної активності. «Політична культура, говорить Б. Цимбалістий, – це продукт історичного розвитку та досвіду народу»[48]. В. Бебик, Н. Головатий, В. Ребкало визначають політичну культуру як особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, які відображають, закріплюють і реалізують головні національні цінності та інтереси, формують політичні погляди й навички участі громадян у суспільно-політичному житті України [6].

Українські дослідники типологію політичної культури розглядають переважно в контексті української ментальності. На сучасному етапі можна виділити три основні напрямки наукового аналізу. Перший здійснюють соціологічними методами за такими показниками: рівень задоволення й ступінь політичної довіри; політична поінформованість і компетентність; політична активність і залучення; політична ефективність і готовність до соціального протесту; політична ідентифікація; національна й соціально-класова толерантність (Н. Паніна, Н. Погоріла). Другий базується на дослідженні взаємозв'язків і взаємодії ментальності й політичної культури, моралі (Є. Головаха). Третій розглядає політичну культуру як сферу взаємодії політики, культури, моралі, тобто типологізацію політичної культури здійснено з позиції політичної етики (В. Бебик, В. Ребкало, О. Рудкевич). Підсумок в аналізі типології політичної культури України наприкінці ХХ століття зробила науковець Л. Нагорна. Дослідниця слушно помітила, що найбільш придатною для аналізу політичної культури в Україні є схема С. Ліпсета – традиція структурного функціоналізму. Л. Нагорна відносить політичну культуру України до плюралістичних, багатоскладових суспільств з «розділеною демократією».

Оригінальне визначення політичної культури давав український учений В. Липинський: «...Прикладання до політичної творчості даних політичної науки входить до сфери політичного мистецтва. Та чи інша рівновага між першою і другою чи інше вміння використовувати для творчості деякі науки лежить в онові того, що прийнято називати політичною культурою». Розділами

політичної культури є: знання політики, фактів, зацікавленість ними; оцінка політичних явищ, оцінювальна думка щодо того, як повинна здійснюватися влада; емоційний бік політичних позицій – любов до Батьківщини, ненависть до її ворогів тощо; визнання певних взірців поведінки, які діють у суспільстві, намагання їх наслідувати. Існує багато інтерпретацій терміна «політична культура»[6]. Виділивши основні елементи, можна стверджувати, що загалом політична культура є історично сформованою сукупністю уявлень про різні аспекти політичного життя, складниками якого є: а) цінності; б) норми; в) політичні інститути; г) зразки; д) способи політичної дії індивідумів і громадських груп. З часом окремі елементи політичної культури змінюються.

Ряд спроб розкрити зміст політичної культури суспільства був зроблений у роботах по теорії політики та політичних відносин. Наприклад Ф. М. Бурлацький розкриває зміст політичної культури як «рівень знань і уявлень різних верств суспільства та індивідів про владу і політику, а також визначається цим ступінь їх політичної активності». У цій інтерпретації політичної культури виокремлено, на мій погляд, головне: її зв'язок з політичним життям суспільства, функціонуванням політичної влади; єдність уявлень про політику, влади і політичної поведінки, яке (поведінка) позначено у автора як політична активність. Звичайно, в силу ємності, стислості визначення не можна чекати перерахування в ньому основних компонентів політичної культури. Але вони не розкриваються автором книги і в подальшому викладі.

У підсумку зазначимо, значний внесок у дослідження проблеми політичної культури зробили Алмонд, Верба, М. Томс, Р. Еліс, А. Вілдавські тощо. Серед українських науковців слід відмітити: В. Бебик, Н. Паніна, Н. Погоріла, В. Ребкало, О. Рудкевич.

1.2. Аналіз понятійно-категоріального апарату дослідження

Досліджуючи питання впливу політичної культури на процеси національного державотворення необхідно зупинитись на аналізі таких основних понять як культура, політична культура, політична свідомість, політична діяльність та поведінка, політична соціалізація, національне державотворення.

Державотворення є не просто процесом, а має сутнісні характеристики усвідомлено-розумово творчого процесу, який вбирає в себе майже безкінечну палітру свідомого, безсвідомого та позасвідомого діяння народу та його еліти. Державотворення – це постійний рух, який складається зі стадій: зародження, формування, становлення, розквіту (кульмінації), мрійництва («сплячки»). Державотворення є безперервним процесом, який має активні (пасіонарні) та пасивні фази.

Державотворення – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування.

У галузі науки «Державне управління» перевага віддається визначенню терміна «державотворення (державне будівництво)» як розбудови держави, її владних інституцій, що забезпечує відповідні умови для формування та реалізації державної політики. Створення нової держави супроводжується певним перехідним періодом становлення, на якому вирішуються питання закріплення її державності, формування дієвої системи державної влади та визначення основних шляхів розвитку країни.

Державотворення охоплює визначення і правове закріплення форми державного правління; політичного режиму; адміністративно-територіального устрою; основних цілей і функцій держави, їх пріоритетності; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку держави; структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегічних цілей.

Головним критерієм успішного державотворчого процесу є стан політичної культури суспільства в країні.

Політична культура – типова, інтегральна характеристика індивідуального чи колективного соціального суб'єкта та соціальних інститутів, суспільства в цілому, що фіксує рівень розвитку їх політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки.

Критерієм, своєрідним дзеркалом політичної культури соціального суб'єкта є його реальна політична практика. Оцінюючи зміст, характер політичної діяльності та поведінки, можна визначити якість і рівень політичної культури, її носія (індивідуального чи колективного).

Зміст політичної культури різних соціальних суб'єктів неоднаковий за обсягом, структурою тощо. Політична культура суспільства є синтезом відповідних культур усіх існуючих у ньому соціальних спільнот і політичних інститутів. Але це не механічний конгломерат. У царині означених культур виробляється нова якісна субстанція – культура, яка фіксує суттєві ознаки та рівень суспільної політичної свідомості й поведінки суспільства загалом, У Цій новій, інтегрованій політичній культурі можуть переважати демократичні чи авторитарні риси, переплітатись різні рівні й характер політичних ознак носіїв культури.

Політична культура є складовою духовної культури особи і суспільства загалом. Вона тісно поєднана з іншими видами духовної культури – моральною, правовою, управлінською тощо. У контексті загальної культури суспільства політична культура постає як культура політичного мислення і політичної поведінки. Вона значною мірою обумовлює ступінь цивілізованості політичного життя суспільства.

Деякі автори виділяють ще поняття «громадянська культура» як різновид політичної культури, її вищий щабель. Громадянська культура передбачає, що суб'єкти політичного процесу в своїй діяльності керуються насамперед інтересами всього суспільства, підпорядковують їм свої приватні, корпоративні цілі. Дії цих суб'єктів спрямовані на дотримання громадянського консенсусу і здійснюються в межах правової держави. Політична культура громадянського суспільства характеризується єдністю громадянських прав і обов'язків та

пріоритетом прав і свобод людини в державі. Основними її складовими є рівень політичної свідомості, політичної діяльності та поведінки соціальних суб'єктів.

Класифікація політичної культури за типами дуже різноманітна. Охарактеризуємо типологію американських політологів Г. Алмонда і С. Верби. Патріархальний тип. Він притаманний суспільству з несформованою політичною системою, де відсутні спеціалізовані політичні ролі та інтерес громадян до політики, а їх політичні орієнтації невіддільні від релігійних і соціальних (існує переважно у відсталих племен).

Підданський тип. Йому властиве здебільшого пасивне ставлення до політичної системи: особа в дусі підданської культури шанує авторитет уряду, пасивна в політичному житті (найпоширеніший цей тип у феодальному суспільстві).

Активістський тип. Він вирізняється чіткою орієнтацією індивідів на активну роль у політичній системі, незалежно від позитивного чи негативного ставлення до її елементів або системи загалом.

У реальній політиці існують, як правило, змішані типи: піддансько-активістський, патріархально-підданський та ін.

Політична субкультура – сукупність особливостей політичної культури певної соціальної групи, які відрізняють цю політичну культуру від культури іншої групи людей.

Групові особливості зумовлені відмінностями в соціальному стані людей, освітніми, статевими, віковими, етнічними, релігійними та іншими чинниками, що дає підстави для тверджень про субкультуру жінок, робітників, підприємців, селян, молоді. Приміром, молодіжну субкультуру вирізняють гострота сприймання політичних подій, емоційність, нерідко недостатня зваженість оцінок, тяжіння до нового, а подекуди бунтарство й апатія. Водночас складовою політичної субкультури соціальної групи є найтиповіші риси політичної культури суспільства.

Наявність у суспільстві полярних політичних субкультур, їх велика розбіжність породжують фрагментарну політичну культуру, яка спричиняє

нестабільність у суспільстві, неповагу до загальнолюдських, загальнонаціональних цінностей, інтересів та ідеалів, намагання вивішити над ними регіональні, групові, партійні, що стримує прогресивні зрушення в суспільстві.

Політична соціалізація – це засвоєння політикокультурних цінностей, політичних орієнтацій, форм політичної поведінки, що прийнятні для певного суспільства. Це сприяє забезпеченню стабільності політичної системи. Змістом політичної соціалізації є залучення людини до норм і традицій певної політичної системи, формування навичок політичної участі, інформування про мету і методи політики, що здійснюється.

Політична свідомість – опосередковане відображення політичного життя, формування, розвиток, задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів, а також сукупність поглядів, оцінок, установок, які відображають політико-владні відносини.

Існують два взаємопов'язані блоки елементів політичної свідомості – мотиваційний та пізнавальний.

Мотиваційний блок. До нього належать: політичні потреби та інтереси, політичні цілі та цінності, психологічні установки та ідеологічні настанови, політичні переконання. Ці елементи, обумовлюючи одне одного, спонукають людей до певної політичної поведінки. Цей процес супроводжується емоціями, почуттями тощо.

Пізнавальний блок. Він охоплює: політичну інформованість, політичні знання, теорії, уявлення, політичну ідеологію носіїв політичної свідомості. Виняткове місце в політичній свідомості посідає правосвідомість, що є водночас відносно самостійною субстанцією. Адже знати, поважати і виконувати правові норми – обов'язок кожного громадянина правової держави і суб'єкта політичних відносин.

Таким чином, в даній роботі використовуються наступні ключові поняття: «політична культура», «політична свідомість», «політична діяльність та поведінка», «політична соціалізація», «національне державотворення» та

«політична субкультура». Під «політичною культурою» ми розуміємо сукупність засобів, каналів, моделей поведінки, через які здійснюється входження людини в політику та його діяльність в ній. «Політична соціалізація» розглянута як засвоєння політико культурних цінностей, політичних орієнтацій, форм політичної поведінки, що прийнятні для певного суспільства. «Політична свідомість» – опосередковане відображення політичного життя, формування, розвиток, задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів. «Політична субкультура» відображає сукупність особливостей політичної культури певної соціальної групи, які відрізняють цю політичну культуру від культури іншої групи людей. Нарешті «державотворення» – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування.

1.3. Методи та принципи дослідження впливу політичної культури на процес національного державотворення

Метод наукового дослідження можна визначити як певний спосіб досягнення конкретної мети; певний систематизований комплекс прийомів, процедур, які застосовуються дослідником для досягнення поставленої мети. Принцип наукового дослідження – це керівна ідея, основне вихідне положення теорії, вчення, науки, світогляду.

При вивченні феномену політичної культури та її впливу на процеси державотворення, ми будемо використовувати наступні принципи та загальнонаукові методи дослідження:

1) Принцип наукової обґрунтованості, який дозволяє розглядати процес державотворення на основі вивчення та врахування наукових розробок, результатів досліджень вітчизняних та зарубіжних науковців. Крім того, зазначений принцип дозволяє вивчити об'єкт дослідження без відриву від реальності, оскільки враховуються вже існуючі внутрішні зв'язки і відношення, причино-наслідкових зв'язків явищ, процесів, подій.

2) Принцип об'єктивності. Цей принцип дозволить уникати суб'єктивізму, симпатій, або навпаки антипатій, власного настрою при дослідженні зарубіжного досвіду. Також, орієнтуючись при дослідженні на принцип об'єктивності ми можемо уникнути волюнтаризму, тобто врахувати об'єктивні обставини, можливі наслідки трансформування політичної культури в Україні.

3) Принцип системності, передбачає всебічний розгляд феномену політичної культури та процесів державотворення. Процеси побудови держави можна розглядати як систему, в якій є взаємопов'язані елементи, що утворюють єдине ціле. Отже, принцип системності дозволяє нам вивчити різноманіття зв'язків та відносин усередині системи державотворчого процесу, а також її взаємовідносини із зовнішнім середовищем.

4) Принцип історизму, передбачає врахування конкретно історичних умов (ситуацій), в яких відбувається розвиток (зміна) процесу або явища. Так, завдяки принципу історизму ми можемо побачити розвиток політичної культури в світі та в Україні, прослідити основні етапи розвитку та творення Української держави, а також з'ясувати сучасний стан державотворчих процесів. Крім того, зазначений принцип забезпечує зв'язок факту (події) з іншими об'єктами процесу.

Метод аналізу – це такий метод наукового пізнання, який представляє собою уявний поділ досліджуваного об'єкту на складові елементи з метою вивчення його структури, окремих ознак, властивостей, внутрішніх зв'язків та відносин.

Синтез – метод наукового пізнання, який представляє собою уявне з'єднання складових сторін, властивостей, зв'язків досліджуваного об'єкту, та вивчення цього об'єкту як єдиного цілого.

Метод аналізу був використаний при вивченні політичної культури, її складових елементів, певних ознак та зв'язків із процесами національного державотворення. Оскільки методи аналізу та синтезу діалектично пов'язані між собою, то з іншого боку політична культура та державотворення тісно взаємопов'язані між собою.

Метод прогнозування - це сукупність операцій і прийомів, які на основі ретроспективних даних, зовнішніх та внутрішніх зв'язків об'єкта прогнозування, а також їхніх змін дають можливість передбачати майбутній його розвиток.

Отже, метод прогнозування дає змогу на основі вивчення зарубіжного досвіду процесів національного державотворення, визначити тенденції розвитку, спрогнозувати ризики та перспективи запровадження іноземного досвіду в Україні, та на основі цього створити ефективну модель трансформації політичної культури та системи державотворення.

Досліджуючи вплив політичної культури на процеси національного державотворення, були використані наступні підходи та методи наукового дослідження:

Історичний підхід, який можна визначити як дослідницький прийом, який звертає увагу на політичні явища в часі та просторі, як відбувається зміна політичного інституту, явища або процесу. Цей підхід орієнтує дослідника на фіксацію політичних подій і фактів, їх дослідження в тимчасовому розвитку, виявлення зв'язку сьогодення, минулого і майбутнього.

Системний підхід - це такий дослідницький прийом, за допомогою якого явище розглядається як система (сукупність певних елементів). Він дає змогу вивчати складні об'єкти, їхні складові структурні елементи, взаємозв'язок і взаємодію цих елементів із зовнішнім середовищем. У процесі аналізу система виділяється з середовища, визначаються склад і структура системи, її функції, інтегральні характеристики (властивості), системоутворюючі чинники, взаємозв'язки із середовищем. Після визначення та усвідомлення взаємозв'язків у системах, взаємозалежності її компонентів можна прослідкувати динамізм та тенденції розвитку системи.

Структурно-функціональний аналіз можна визначити як дослідницький прийом, який полягає у розчленуванні складного об'єкта на складові, вивченні зв'язків між ними й визначенні місця і ролі всіх складових у функціонуванні об'єкта як цілого, за умови збереження ним своєї цілісності у взаємодії із зовнішнім середовищем. Так, за допомогою структурно-функціонального

аналізу, політична культура, розглядаються як сукупність певних інститутів (державних органів), складна система, яка постійно знаходиться у взаємозв'язку з іншими політичними інститутами та котра покликана виконувати цілий комплекс функцій.

Синергетичний підхід – методологічна орієнтація в пізнавальній і практичній діяльності, яка передбачає розгляд всіх соціальних систем як відкритих, нестійких, нелінійних середовищ, які постійно перебувають в станах хаосу та порядку і завдяки свідомій спільній дії елементів цих систем прагнуть до самоорганізації. Сутність синергетичного підходу полягає в дослідженні процесів самоорганізації та становлення нових упорядкованих структур.

Синергетичний підхід передбачає ймовірне бачення світу, базується на дослідженні нелінійних систем. Образ світу постає як сукупність нелінійних процесів. Ідея не лінійності включає багатоваріантність, альтернативність шляхів еволюції та її незворотність. Так, політичну культуру можна представити як складну систему, що наразі перебуває у стані хаосу і нестабільності.

Метод політичного аналізу, який можна визначити як процес збирання і узагальнення інформації про політичну систему загалом та окремі її складові, виявлення зв'язків, взаємозалежностей та механізмів взаємодії суб'єктів політичного процесу, його закономірностей, аналогів і детермінант з метою прогнозування напрямів і майбутніх результатів, наслідків політичних дій та їх впливу на розвиток суспільства.

Сутність політичного аналізу полягає в тому, що при дослідженні якогось складного і багатогранного суспільного процесу чи явища увага концентрується на вивченні його політичних складових.

В контексті політичного аналізу відбувається збір та узагальнення інформації щодо відносин процесів державотворення та станом політичної культури громадян, виявлення механізмів та закономірностей взаємодії цих явищ. На основі зібраної інформації ми маємо можливість надати певні рекомендації, пропозиції, прогнози щодо проблеми поліпшення та якісного перетворення процесів державного будівництва.

Отже, можна зробити висновок, що методологічну базу роботи складають такі загальнонаукові методи: аналіз, синтез, прогнозування та такі підходи як історичний, системний, структурно-функціональний, та синергетичний, а також метод політичного аналізу, та інші.

РОЗДІЛ 2

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

2.1. Теоретичні підходи до сутності феномену політичної культури та її типологія

Політична культура належить до гуманітарного виміру політики. Завдяки їй формуються регулятори політичної -поведінки і мотиваційна основа владних відносин. Інтерес до вивчення феномену політичної культури був обумовлений усвідомленням науковцями необхідності виявлення засобів і механізмів досягнення політичної стабільності і суспільно-політичного розвитку за допомогою аналізу глибинних, емоційних і соціально-психологічних зв'язків між людськими спільнотами і формами правління, владою. Передумовою для масового вивчення подібних зв'язків стала так звана «біхевіористська революція», а також встановлення широких міждисциплінарних зв'язків політичної науки з іншими науками про суспільство – культурною антропологією, соціологією, соціальною психологією тощо, що в сукупності сприяло формуванню і затвердженню політико-культурного підходу. Такий підхід – це спроба дослідити формальні і неформальні компоненти політичних систем, спираючись на аналіз національної політичної психології, політичної ідеології і інтеграції вказаних наук в єдину політологічну дисципліну.

Як частина культурної системи суспільства, політична культура вбирає в себе лише ті культурні елементи, які діють в політичному процесі. Вона детермінує політичну поведінку суспільства, форми участі громадян у політичному житті, функціонування та розвиток політичних інститутів. Політична культура – це частина духовної культури народу, що вбирає елементи, пов'язані з суспільно-політичними процесами

Політична культура являє собою сукупність індивідуальних позицій і орієнтацій учасників даної системи. Це – суб'єктивна сфера, що лежить у підґрунті політичних дій і надає їм значення.

Дослідження привели політологів до висновку, що як соціальний феномен політична культура має подвійну сутність, бо вона являє собою, з одного боку, підсистему політичної системи суспільства, а з другого боку, підсистему його загальної культурної системи. Таким чином, політична культура трактується як спільне поле функціонування двох систем суспільства: політичної та культурної. Через нього суспільна культура впливає на характер політичних стосунків, а ті, в свою чергу, здійснюють зворотний вплив на культуру суспільства.

Як частина культурної системи суспільства, політична культура вбирає в себе лише ті культурні елементи, які діють в політичному процесі. Вона детермінує політичну поведінку суспільства, форми участі громадян у політичному житті, функціонування та розвиток політичних інститутів. Політична культура – це частина духовної культури народу, що вбирає елементи, пов'язані з суспільно-політичними процесами. Вона активно взаємодіє з іншими видами суспільної культури – економічною, правовою, релігійною тощо.

Як компонент політичної системи політична культура концентрує в собі соціально-психологічні чинники політичного життя. Важливу роль в ній відіграє політична свідомість – сукупність уявлень, цінностей, переконань, установок і т. п., які відбивають владні стосунки в суспільстві та політичні інтереси громадян. Але їх ототожнювати не можна.

Поняття «політична культура», по-перше, характеризує не лише політичну свідомість, але й політичну поведінку. Свідомість настільки включається в політичну культуру, наскільки вона обумовлює поведінку громадян.

По-друге, поняття «політична культура» охоплює не всю політичну свідомість і не всю політичну поведінку, а лише їх сталі, типові прояви.

По-третє, поняття «політична культура» відбиває не просто сукупність політичних стереотипів суспільства, а типовий комплекс ідеальних уявлень про політику, який містить в собі розуміння того, якою повинна бути політична система, як вона має функціонувати. Саме ці уявлення ціле спрямовують діяльність людей у царині політики.

По-четверте, поняття «політична культура», окрім раціональних, логічних чинників політичної поведінки, включає й позасвідомі, афектні аспекти: типові прояви в політиці темпераменту, емоцій, що притаманні тій або іншій соціальній спільності.

Сьогодні існує широкий спектр думок щодо визначення поняття «політична культура». Їх більш ніж сорок. Усі визначення політичної культури так чи інакше підкреслюють її скерованість на вивчення контексту політики, змісту політичного життя. З іншого боку, політична культура – один з видів культури, тому їй властиві загальнокультурні ознаки.

Теоретичною передумовою концептуальної розробки проблеми політичної культури стали дослідження політичних систем, основну констатуючу ознаку яких значна кількість вчених вбачала в наявності ціннісно обумовлених зв'язків між владою і суспільством. Іншими словами, об'єднавчим і стабілізуючим чинником політичної системи розглядалися політичні цінності. Таким чином, виникнення теорії політичної культури – це своєрідна спроба подолання формальних, інституціоналізованих методів дослідження політики, прагнення об'єднати офіційну та реальну політичні системи, зв'язати процес прийняття управлінських рішень з політичною поведінкою громадян.

Існує багато дефініцій політичної культури, кілька підходів до розуміння її сутності. Необхідно зазначити, що у західних і вітчизняних науковців немає єдиного підходу як до самої категорії політичної культури, так і до її змісту, структурних компонентів, функцій. Складність у розумінні і тлумаченні політичної культури пов'язується з тлумаченням самого поняття «культура» в культурології. На сьогодні можна налічити більше 500 визначень цього поняття, що певним чином ускладнює пізнавальну ситуацію також з поняттям політична культура. У найзагальнішому вигляді її можна розглядати як суб'єктивний вимір суспільних основ політичної системи. Серед різноманітних інтерпретацій політичної культури і культури загальної визнається те, що політична культура є складовою, своєрідною підсистемою загальної культури суспільства, але водночас може виявляти себе як «самостійне», автономне явище. За визначенням

Р. Такера, культура є звичайним способом життя суспільства, що включає як прийняті способи мислення і переконання, так і прийняті зразки поведінки; політична ж культура містить у собі ті елементи культури, що пов'язуються з правлінням і політикою. Культура як сукупність матеріальних і духовних цінностей, специфічний спосіб людської діяльності, що виробляється в ході історичного розвитку, впливає на спосіб здійснення влади і, в свою чергу, залежить від політичних перетворень. Через політичну культуру людина залучається до політичної системи і політичної діяльності.

В історії дослідження і формуванні теорії політичної культури можна визначити кілька етапів.

Перший («об'єктивний») етап здійснюється в рамках структурного функціоналізму (Т. Парсонс), коли цінності розглядаються як найвищі принципи, на основі яких забезпечується згода в суспільстві і в малих групах. Цінності є об'єктивними і досліджуються тією мірою, якою здатні підтримувати нормальне функціонування системи. Прихильник цього підходу Д. Істон розглядає політичну культуру як сукупність лише тих уявлень і вірувань, які явно визначають політичні дії.

Представник другого («суб'єктивного»), «психологічного» етапу (Г. Алмонда і С. Верба), розглядають політичну культуру як систему політичних орієнтацій і переконань, притаманних тій чи іншій особистості. Ці орієнтації можуть не схвалюватися більшістю певного суспільства і навіть суперечити існуючому режиму. Головне – вони є в індивідуальних свідомостях.

Третій етап пов'язується з кінцем 80-х років – початком 90-х років ХХ ст., коли в інтерпретації політичної культури склалися два основні напрями. Один обмежує це суспільне явище сферою психічного; другий, поряд зі зразками політичної свідомості, включає до нього і «зразки» політичної поведінки людей.

На базі синтезу цих підходів – «об'єктивістського» аналізу системи цінностей і дослідження особистісних цінностей – відбувається подальше дослідження політичної культури.

Проте слід зупинитися на змісті базових концепцій політичної культури. Однією з них є концепція Г. Алмонда. В статті «Порівняльні політичні системи» (1956 р.) він вперше сформулював положення, які визначили основні параметри цієї концепції. Як стверджував автор, будь-яка політична система вбудовується в певний зразок орієнтації на політичні дії, що і названо ним політичною культурою. Пізніше у спільній праці «Громадянська культура» Г. Алмонда і С. Верба розвивають свою думку, зазначаючи, що «поняття «політична культура» вказує на специфічні політичні орієнтації – настанови щодо політичної системи та її різних частин і настанови щодо власної ролі в системі» «Коли ми розглядаємо політичну культуру суспільства, – пояснюють далі науковці, – ми маємо на увазі політичну систему, що інтерналізується в знаннях, почуттях, оцінках його членів». Як об'єкт політичної орієнтації Г. Алмонда виокремлює «загальну політичну систему» з такими компонентами: специфічні ролі або структури (скажімо, законодавчі чи виконавчі органи, бюрократія), носії ролей (окремі монархи, законодавці, адміністратори), конкретні публічні політичні заходи, рішення або виконання рішень і власне «я» [2].

Ця концепція має ряд недоліків, серед них можна назвати такі: вона дає можливість розкрити лише певні фрагменти політичної культури, адже зведення останньої лише до орієнтацій обходить увагою такий момент, як діяльнісний аспект, він визначається тим положенням, яке посідає окрема людина чи соціальна група в системі об'єктивних відносин у суспільстві, а також їх світоглядними та соціально-політичними позиціями; невизначеним залишається питання про ціннісні характеристики орієнтацій, що входять до складу політичної культури, тобто про те, чи включаються до культури лише «позитивні», чи ще й «негативні» цінності, орієнтації.

Однак, незважаючи на свої недоліки, концепція Г. Алмонда набула поширення у західній політичній науці, зокрема в працях С. Верби, Л. Пая, С. Хантінгтона, Д. Елазара, Д. Дівайна та інших, які досліджували феномен політичної культури переважно з «орієнтаційного» погляду. Наприклад, Л. Пай розглядав політичну культуру як сукупність настанов, переконань і почуттів, що

впорядковує і надає значення політичному процесу і являє собою основні припущення і правила, які управляють поведінкою в політичній системі; вона містить у собі як політичні ідеали, так і діючі норми управління. До політичної культури Л. Пай відносить зміст таких категорій, як політична ідеологія, національний характер і дух, національна політична психологія і фундаментальні цінності народу. Американські політологи Дж. Олмонд і Дж. Пауелл визначають політичну культуру як сукупність індивідуальних настанов і орієнтацій учасників певної системи, як суб'єктивну сферу, що є основою політичних дій. На думку Л. Дитмера, у політичній культурі є те, що належить «культурі» і не дозволяє зводити її ні до «політичної структури», ні до «політичної психології». Основою аналізу політичної культури є символи, оскільки саме за їх допомогою люди виражають і передають один одному свої почуття і цінності, і тому політична культура – це система політичних символів, певна семіологічна система, що передбачає семантичний аналіз змісту політичних символів та понять і включається до ширшої системи – системи політичної комунікації.

Інші дослідники, наприклад, Є. Вятр і Д. Пол, вважають, що поруч зі «зразками» політичної свідомості до політичної культури повинні бути віднесені обов'язково і «зразки» політичної поведінки. Далеко не все в людській діяльності контролюється і фіксується свідомістю, це значить, що не всі моделі поведінки індивідів і груп можна вивести з моделей їх свідомості. Найкраще подібну позицію було викладено відомим істориком і політологом Р. Такером: «Культура – це звичний спосіб життя суспільства, що включає як прийняті способи мислення, а також переконання, так і прийняті зразки поведінки. Політична культура – це ті елементи культури, які мають відношення до управління і політики».

У працях вітчизняних науковців та авторів близького зарубіжжя помітні розбіжності в трактуванні політичної культури, переважно вони торкаються суті, структурних компонентів та функцій. Одна група вчених визначає політичну культуру як особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності

та відносин, що відображають, закріплюють і реалізують головні національні цінності й інтереси, формують політичні погляди та навички участі громадян у суспільно-політичному житті (В. Бебик, М. Головатий, В. Ребкало). Інші фахівці вбачають у політичній культурі систему обумовлених історично, відносно сталих і репрезентованих переконань та настанов свідомості та моделей поведінки індивідів і груп, а також моделей функціонування політичних інститутів та утвореної ними системи (Е. Баталов, Б. Цимбалістий). Певна частина вчених вважає, що політична культура – це сукупність поглядів, переконань, орієнтацій і зразків поведінки, що визначають ставлення людей до політичної сфери життя суспільства, рівень і сформованість їхньої політичної активності (Н. Паніна, Ю. Пахомов, Н. Чурилов).

Отже, політичну культуру можна визначити як систему історично обумовлених, відносно сталих і репрезентованих («зразкових») орієнтацій (уявлень, переконань, установок, почуттів, оцінок) і моделей поведінки індивідів і груп, а також стилю діяльності суб'єктів політичного процесу, моделей функціонування політичних інститутів і системи, яку вони утворюють.

Важливо мати на увазі, що політична культура містить у собі не лише «позитивні», або нормативні, але й «негативні» орієнтації і моделі. Зведення політичної культури лише до «позитивних зразків» спрощує реальну суть політичного суб'єкта. Адже при подібному підході не може існувати політична культура нацизму, фашизму, сталінізму та інших «поганих» систем і режимів, як не може існувати і політична культура соціальних і політичних груп, які їх підтримують. А між тим і німецький нацизм, і італійський фашизм, і сталінізм «будували» певну модель політичної культури, що мала характерні прикмети. Загалом будь яке суспільство, група осіб, окремих індивідів, які діють в тому чи іншому політичному контексті, середовищі, завжди характеризуються наявністю в них певної політичної культури, яку можна змінити, але неможливо «підняти» чи «поліпшити».

Аналітик А. Вілдавскі основний фокус аналізу зосереджує на дослідженні культурних відмінностях країни. Він не відрікся значення міжнаціональної

культурної компаративістики, але його підхід базувався на такому підході до національних політичних культур як до гетерогенні освіти. Це знайшло відображення і в його дослідницькій програмі, в якій він пропонував, зокрема, «Порівнювати скоріше культури, ніж країни, або, щоб бути більш точним, порівнювати країни за контрастом характерних для них комбінацій культур». Однак А. Вілдавські далеко не завжди проводить чітку грань між культурою як родовим явищем і політичної культурою як різновидом останнього. Він, звичайно, дає визначення політичної культури, характеризує її як «спосіб конституювання влади» і часто використовує це поняття.

А. Вілдавські двічі повторює це визначення. «Влада, – пише він, – соціальний феномен; тому влада конституюється культурою. Далі, приводячи визначення демократії, дане Шелдоном Волином в його книзі «Демократія і держава добробуту» – «демократія – спосіб конституювання влади». також А. Вілдавські зауважує, що Волін визначає демократію, як я б визначив політичну культуру – «Це, ясна річ, не виключає ідентифікації політичної культури як сукупність загальнозначущих цінностей».

М. Томпсон і Р. Елліс пояснюють, що для цієї надмірності ряд дослідників політичної культури спробували визначити її як «орієнтацію щодо державного управління, як чогось відмінного від економіки, релігії або сім'ї. Це поняття включає установки щодо того, що уряд робить, так само як і щодо того, що люди, які перебувають за його межами, намагаються змусити його робити. Однак всі ці визначення, підкреслюють М. Томпсон і Р. Елліс, доводять тільки те, що «кордони між політичним і неполітичним не висічені на камені і не властиві природі речей».

Систематизація існуючих у науковій літературі визначень політичної культури, запропонована О.Б. Шестопаля, зводить їх до чотирьох груп:

- «психологічна», де культура розглядається як система орієнтацій на політичні об'єкти;
- «всеосяжна», яка включає як установки, так і політичну поведінку індивідів;

– «об’єктивна», в якій культура уявляється як певний обмежувач поведінки індивіда;

– «евристична», що розглядає культуру як гіпотетичну конструкцію для аналітичних цілей.

На думку дослідника Ю.С. Пивоварова, сам термін «політична культура» «у структурі політичної науки.., займає місце між поняттями «культура як така» і «політична система». З його допомогою описуються типи поведінки, ціле покладання, системи цінностей індивідів і соціальних груп, форми й процедури, в межах яких відбувається прийняття й реалізація політичних рішень». М.М. Назаров, розглядаючи підходи до аналізу політичної культури, виділяє чотири напрямки: марксистсько-ленінська традиція; поведінкова традиція; інтерпретаційні підходи до політичної культури; традиція розгляду політичної культури крізь призму соціальних змін.

Дослідник радянських часів В.Л. Красавін доводив, що «сам термін «політична культура» увів у суспільствознавство В.І. Ленін». І він мав певну рацію, оскільки в тексті ленінської доповіді на Всеросійській нараді політосвіти згадується цей термін і дається чітка й вичерпна характеристика завдань щодо формування політичної культури нового суспільства. Але ж німецький філософ Й.Г. Гердер ще в 1784 р. в роботі «Ідеї до філософії історії людства» вперше використав словосполучення «політична культура», констатуючи її зрілість та носіїв.

Польський дослідник Є. Вятр вважав, що політична культура – це «сукупність позицій, цінностей і образів поведінки, які торкаються взаємовідносин влади з громадянами».

Британський дослідник М. Башир вважав, що політичну культуру можна уявити як типи вірувань, що домінують у суспільстві, як зразки формування цих вірувань. Можна припустити, що в основі формування «набору» зразків вірувань лежать цінності й традиції, які визнані та оберігаються в соціумі.

С. Ліпсет визначав політичну культуру як певну сукупність ритуалів, «які слугують збереженню законності різних видів демократичної діяльності».

Так, К. С. Гаджиєв стверджує, що політична культура – це комплекс «уявлень тієї або іншої соціально-політичної або національної спільноти про світ політики, політичного, про закони та правила їх функціонування» [10].

Трохи аморфне визначення дає В.Л. Щегорцев. На його думку, «політична культура – це якісна сторона, характеристика політичної діяльності, ступеня компетентності, усвідомлення здійснених вчинків, змісту виникаючих при цьому політичних відносин».

Існують і універсальні підходи, наприклад, точка зору А.І. Соловйова: «політична культура, усвідомлена як результат упорядкування індивідуальним духом того, що оточує людину, з'являється як процес виправдання нею цінностей і стандартів володарювання, поєднання їх з моральними критеріями, вироблення своєї правди-істини».

Вагомим доповненням до трактування політичної культури Л.Е. Бляхера стає висновок Стрижнєвої М.В. – відомого російського політолога й соціолога про те, що «вона має інтерсуб'єктивну природу, виникає та існує лише в процесі та в результаті комунікації». Здається, що з цим важко не погодитися.

Для того щоб ґрунтовніше дослідити суть різних політичних культур, дослідники групують їх на основі тих чи інших ознак, вибудовуючи таким чином різні політико-культурні типології. В попередній темі було зазначено, що елементи структури політичної культури утворюють цілісну систему, хоча деякі з них, наприклад, політична свідомість, розвивається за своїми законами буття. Співвідношення і характер елементів політичної культури визначають її певний тип.

Класичний зразок типологізації політичної культури здійснено Г. Алмондом і С. Вербою, які на основі дослідження та порівняння політичних культур США, Англії, Італії, ФРН і Мексики дійшли висновку, що наявні різновиди політичної культури є комбінаціями трьох її «чистих типів».

Перший тип – «парафіяльна», або «провінціалістська» політична культура. Вона характеризується тим, що політичні функції та ролі не відокремлені від економічних і релігійних функцій і ролей, влада вождів і шаманів являє собою

нерозчленованість політико-економіко-релігійної ролі. Люди не набули знань про політику і політичну систему, мають поверхове уявлення про політичну сферу і байдужі до неї.

Другий тип – це «підданська» політична культура, вона виникає за наявності диференційованих політичних функцій, ролей та інститутів і характеризується пасивним ставленням до політичної системи з боку підданих, інтерес яких пов'язується з практичними результатами діяльності уряду. Підданий розуміє державну владу і вміє ефективно (для системи) підкорятися їй.

Іншими словами, підданська політична культура характеризується сильною орієнтацією на політичну систему, але слабкою участю в її функціонуванні. Особливою ознакою «підданської» політичної культури є її здатність бути чинником дієвої і швидкої мобілізації широких мас населення, спрямовування їх енергії на здійснення соціально необхідних, і, як пізніше з'ясується, надуманих перетворень. Носієм змін виступає не індивід – безпосередній учасник подій, завдяки енергії якого вони і відбуваються, а історія, яка надає в майбутньому оцінку корисності і необхідності того, що відбулося. Оскільки соціальна ініціатива і дієвість людини в такій ситуації є розірваними, то привести в рух таку велику масу людей є можливим завдяки високому рівню дисципліни, чіткій організації політичного механізму, зокрема централізації влади, обмеженого кола осіб, які беруть участь у прийнятті політичних рішень.

Третій тип – це активістська, або «культура участі» («партисипаторна»), для якої характерний високий рівень інтересу громадян до політики, добра інформованість щодо політичного життя суспільства, і, головне, активна участь у політичному процесі, прагнення впливати на прийняття рішень. Цей тип політичної культури є складнішим за змістом, структурою, формами вираження, ніж попередні. Для того щоб замінити просте виконання кваліфікованою і самостійною діяльністю, потрібен новий рівень знань і уявлень про політичний процес. Причому виникає потреба в «практичних» знаннях, за допомогою яких можна впливати на механізм політичної влади, брати участь у прийнятті

політичних рішень. Важлива ознака політичної культури такого типу – широке розповсюдження уявлень про автономію інтересів особистості і держави, існуючу ієрархію інтересів, через яку є можливим вихід діяльності суб'єкта на рівень реалізації соціальних потреб.

Авторами типології визнається вищою «громадянська культура», в якій переважає активістська політична культура із збереженням елементів парафіяльної та підданської. Для «громадянської культури» є характерним баланс між владою і відповідальністю правлячої еліти, і між політичною активністю і пасивністю громадян. «Від громадянина демократичного суспільства, – зазначають Г. Алмонда та С. Верба, – потрібні прагнення, які суперечать один одному: він повинен бути активним, проте разом з тим і пасивним, включеним до політичного процесу, але не надмірно; впливовим і водночас поважливим до влади.

Для того щоб правляча еліта виконувала свої обов'язки і була відповідальною перед суспільством, громадяни повинні контролювати її, зокрема за допомогою регулярних виборів у представницькі органи, але при цьому не посягати на їх владні функції, які потребують професійного рівня підготовки. Громадяни повинні «тиснути» на уряд, проте цей тиск не повинен викликати дестабілізацію системи.

Основними ознаками громадянської політичної культури є: консенсус стосовно легітимності політичних інститутів; терпимість щодо інших цінностей і інтересів; компетентність. В концепції «громадянської культури» цінним є передусім те, що вона фіксує складність, внутрішню суперечливість політичної культури демократії і наголошує на необхідності створення системи балансів її підтримки.

Розгорнуту класифікацію історичних типів розробив польський політолог Є. Вятр, в основу якої ним було покладено зв'язок політичної культури із суспільно-політичними формаціями і притаманними їм політичними системами:

– традиційна політична культура, що відповідає рабовласницькому і феодальному суспільствам і має три різновиди: племінну, теократичну і

деспотичну; поряд з основною – традиційною – функціонує другорядний тип – політична культура станової демократії із різновидами: патриціанською і дворянською;

– буржуазно-демократична політична культура як основний тип політичної культури капіталістичного суспільства з різновидами: консервативно-ліберальною та ліберально демократичною; як другорядний тип тут визначається автократична політична культура із різновидами – авторитарною і тоталітарною;

– політична культура соціалістичної демократії як основний тип політичної культури соціалістичного суспільства, а поряд з нею другорядний тип – реліктова автократична політична культура.

Кожен історичний тип політичної культури характеризується певним редукціонізмом і має доповнюватися національним, соціально-класовим і регіональним підходами до аналізу.

Серед «сучасних» підходів щодо типологізації політичної культури можна зупинитися на таких. Цивілізаційний підхід – виділення типів політичної культури на основі цивілізаційного устрою особливих півсвітів: Заходу і Сходу, цінності і традиції яких є фундаментом практично усіх існуючих у світі політичних культур. Фахівці вважають, що Західна цивілізація увібрала краще з республіканської спадщини Греції та Риму: принципи республіканізму, систему громадянських прав і свобод та обов'язків. Великий вплив мали розвиток і становлення християнства, яке поєднало права і свободи людини з релігійно-моральними цінностями. Економічною основою свобод стала зростаюча дифузія приватної власності, формування впливового середнього класу, що все разом створило певну систему універсальних прав і свобод громадян Західної цивілізації.

Для Західної цивілізації притаманні такі політичні цінності:

– перевага множинності форм політичного життя, змагальний тип участі у владі, перевага ускладненого типу організації влади (наявність партій, груп тиску тощо);

- раціональне ставлення до виконання правлячими елітами та політичними лідерами своїх функцій, усвідомлення необхідності контролю за їх діяльністю з боку громадян;

- домінування загальнодержавних законів над приватними нормами і правилами поведінки;

- достатньо відчутний рівень ідеологізованості політичних позицій громадян.

Серед політичних цінностей Східної цивілізації можна визначити такі:

- домінування виконавчих «ролей» громадян в політичному житті, перевага колективних форм політичної участі, позбавлених індивідуальної відповідальності;

- тяжіння до авторитарного типу правління, спрощених форм організації влади, пошуку харизматичного лідера;

- сакралізація правителів та їх діяльності, відсутність переконання в необхідності контролю за їх діяльністю;

- домінування місцевих прав і звичаїв (місцевого права) над формальними настановами держави;

- невисокий ступінь ідеологізованості позицій громадян.

Типологія американського політолога У. Розенбаума, в її основу покладено ступінь консенсусу між членами суспільства щодо основних політичних цінностей і правил політичної гри:

- фрагментована політична культура, характеризується відсутністю узгоджених процедур вирішення соціально-політичних конфліктів, довіри між суб'єктами політичного процесу, відносно високим рівнем політичного насильства. Цей тип панує в більшості африканських і латиноамериканських країн, частково у північній Ірландії і Канаді. В його основі лежить помітна соціальна, соціокультурна, конфесійна, національно-етнічна та інші фрагментації суспільства, що створює сприятливі умови для ідеологічної непримиренності і безкомпромісності між конфліктуєчими групами, заважає виробленню певних загальних правил політичної гри;

– інтегрована політична культура, характеризується наявністю консенсусу щодо основних політичних питань, довірою між суб'єктами політичного процесу, домінуванням конвенціональних форм поведінки, громадянських процедур при вирішенні спорів і конфліктів, високою ступінню різних форм «здорового» плюралізму. Ці два типи політичної культури є крайніми, так званими «поліусними», між якими розташовуються «проміжні» культури: домінуюча, дихотомізована тощо, які тяжіють до одного чи другого краю.

Таким чином, ми дізналися, що багато дослідників протягом років досліджували феномен політичної культури та пов'язували її з процесами державотворення. Також нами була опрацьована інформація щодо типології політичної культури, вплив різних типів на процес побудови та реорганізації держави.

2.2. Структура та функції політичної культури

Політична культура – явище складне та багатоаспектне. Саме тому, з метою дослідження впливу цього феномену на процеси національного державотворення варто розглянути структуру політичної культури.

Оскільки є багато підходів до розуміння сутності політичної культури, то і стосовно її складових існують різні погляди. Проаналізуємо структуру політичної культури за Г. Алмондом.

Як відомо, політичну культуру Г. Алмонд розглядав як сукупність орієнтацій на політичну діяльність, політичну сферу загалом. Вчений запропонував таку структуру орієнтацій:

- когнітивні орієнтації (знання індивіда про політичну систему, її роль, функції, рішення, дії, можливості і способи впливу на прийняття політичних рішень);
- емоційні орієнтації (почуття стосовно політичної системи, її структури, ролі, функції і політичних діячів);

– оцінні орієнтації (судження, погляди і уявлення про політичну систему, її роль, функції), що складаються з комбінацій ціннісних стандартів і критеріїв, інформації і емоцій [1].

Поруч з орієнтаціями на політичну систему в цілому, американський політолог також виділяє орієнтації на структури «входу» в політичну систему і «виходу» з неї, а також орієнтації індивіда на своє місце в політичному процесі і можливість політичної участі. Дослідження структури політичної культури продовжили інші американські політологи, зокрема У. Розенбаумом, який виділяє три типи орієнтацій щодо політичних об'єктів.

До першого типу належать орієнтації щодо інститутів державного управління, а саме:

– оцінки індивідом державних органів влади, їх норм, символів і осіб, які здійснюють політичні функції, його реакція на них – орієнтація щодо режиму;

– оцінки різних вимог до політичної системи і реакції на них – орієнтації щодо «входу», оцінки рішень, що приймаються політичною владою, і реакції на них – орієнтації щодо «виходу».

– До другого типу належать орієнтації щодо «інших» у політичній системі:

– політичної ідентифікації – відчуття приналежності індивіда до певної соціальної групи, партії, почуття співучасті і лояльності до них;

– політичних вірувань (переконань), що відображають ставлення до інших політичних груп у ракурсі «добре-погане»;

– уявлень про основні правила і норми, що повинні регулювати діяльність політичної системи про «правила гри».

До третього типу належать орієнтації щодо своєї власної діяльності, які включають:

– політичну компетентність – оцінка індивідом власних політичних «ресурсів», що дозволяють йому брати участь у політичному житті і уявлення про вплив політики на людину;

– політичну дієвість – уявлення про вплив політичних дій індивіда на політику і про можливості такого впливу через громадянські акції.

Крім орієнтацій до структури політичної культури входять:

- політичний досвід, традиції;
- політичні стереотипи;
- політичні міфи;
- моделі політичної поведінки особистості і груп;
- моделі функціонування політичних інститутів;
- політична ідеологія;
- політичні символи;
- політична соціалізація.

Розглянемо докладніше такі компоненти політичної культури, як політичні традиції, стереотипи, міфи і символи.

Загалом, усі ці компоненти сприяють формуванню держави та нації. Треба розуміти, що люди під впливом соціалізації засвоюють та закріплюють свої думки стосовно ідеальної чи бажаної держави. На цих підставах вони намагаються будувати країну, будь-то пряма праця в уряді або волевиявлення у процесі національних виборів. Перш за все, на нас впливає традиційна база а також історичний досвід. Ці дві характеристики дають нам змогу розуміти первинну картину в державі. Протягом політичної соціалізації на людину впливають ЗМІ, політики та державна ідеологія. Саме так нас виховують, або навіть нав'язують певні моделі поведінки.

Політичні традиції – це «звичаї і правила поведінки у політичному житті, що склалися історично і передаються від покоління до покоління». Це повага і дотримання певного політичного порядку, форм політичної дії, певна політична практика. Політичні традиції існують у вигляді звичаїв, певних принципів і норм поведінки, ритуалів та обрядів.

У цьому сенсі цікавим є підхід Є. С Маркаряна, який розглядає проблему традицій за сучасних динамічних умовах життя суспільства. Він вказує, що «...культурна традиція зазвичай протистоїть творчому початку активності

людей. Таке протиставлення цілковито є виправданим, якщо ці явища розглядати статично. Однак, якщо підходити до дослідження традиції з погляду розвитку, динаміки, то таке жорстке протиставлення є неправомірним, оскільки будь-яка інновація, якщо вона приймається багатьма людьми, які входять до тієї чи іншої групи, стереотипізується і перетворюється у традицію». Політичні традиції – це рухливі утворення, що змінюються і самі є провідниками цих змін. Політична традиція синонімічна з таким поняттям, як «історична пам'ять», в якій концентрується суспільно-політичний досвід того чи іншого народу.

Політична традиція може розглядатися в кількох значеннях:

- у функціональному значенні як трансляція від покоління до покоління тих або інших зразків мислення і поведінки;
- в об'єктивному значенні, що відображує якість зразків мислення і поведінки, а також символи, які підлягають трансляції;
- у суб'єктивному значенні – ставлення певного покоління до минулого, його згода на наслідування або протест проти цього.

Політична культура – явище динамічне, таке що змінюється з розвитком суспільства. Зміна типів політичної культури в національному просторі може відбуватися як еволюційно, поступово шляхом поетапного витіснення одних систем орієнтацій і моделей поведінки іншими, так і радикально, прискореними темпами в умовах національних потрясінь, заколотів, переворотів, що, між іншим, не сприятиме демократизації суспільства.

Виходячи з цього, можна розглядати динаміку культурної традиції як постійний процес подолання одних видів соціально організованих стереотипів і утворення нових. При цьому традиція та інновація є взаємообумовленими поняттями: інновація – це потенційна база для утворення стереотипів культурних традицій, а традиції є необхідною передумовою творчих процесів, що визначають їх спрямованість. З цього випливає те, що політична культура формується на основі як традицій, так і під впливом інновацій як іншої форми існування традицій.

У політичному житті суспільства політичні традиції мають такі функції:

- інтегративну (об'єднують народ, націю, суспільство);
- нормативно-регулятивну (політичні традиції – загальноприйняті правила, зразки поведінки);
- забезпечення історичної спадкоємності (політичні традиції – посередник між сучасністю і вічністю);
- легітимації (за М. Вебером, політичні традиції – одне з джерел авторитету і легітимності влади).

Варто усвідомити, що є комплекс політичних традицій, які відповідають певному рівню розвитку суспільства, а є й такі, яких суспільство поступово повинно позбутися, тобто політичні традиції здатні відігравати як творчу, так і деструктивну роль у суспільстві. Гідними для наслідування є ті, що діють на благо того чи іншого народу. Особливо це стосується суспільств, що трансформуються. Загалом для молодих країн, що перебувають у процесі розбудови і зміцнення своєї державності, нове потребує опертя на авторитет давнини. «Націоналізація» історії, розвінчання старих кумирів, піднесення на п'єдестал нових героїв, зміна державних символів – усе це є одним з головних механізмів затвердження «нових старих» політичних традицій. Зміст того, що беруть нові панівні сили з минулого, як правило, залежить від соціально-політичного характеру перетворень, радикальніші зміни залишають менше місця старим ідеям, нормам, інститутам. Менш радикальні йдуть шляхом їхньої лібералізації й модернізації.

Політичні цінності – це найвищі принципи, що забезпечують злагоду в суспільстві чи в окремих соціальних групах щодо основних цілей і проблем; віра у бажаний і кращий (або найкращий) тип політичної системи, у політичну мету і засоби її досягнення та уявлення про них. Цінності в загальному розумінні – це своєрідний об'єкт, що задовольняє потребу суб'єкта, індивіда, групи, верстви населення, етносу.

Є різні класифікації цінностей. Наприклад, за субстанцією цінності поділяються на матеріальні і духовні; за суб'єктами – на цінності людини, організації, об'єднання, суспільства; за соціальними інституціями – на цінності

економічні, політичні, культурні, сімейно-родинні, релігійні тощо. Розрізняють цінності-блага – це такі потреби людини, як матеріальні ресурси, духовні продукти «споживання» та послуги і цінності-регламенти – потреби, що охоплюють моральні, правові та естетичні норми й ідеали, звичаї, традиції.

Цінності також поділяють на такі, що санкціонуються і культивуються офіційно, за допомогою широкої мережі спеціальної системи засобів, які є в державі, і такі, що існують на рівні буденної свідомості незалежно від тих, що культивуються офіційно. Часто між такими цінностями існує значна неузгодженість, а інколи і глибокі суперечності.

За способами впливу на політичну діяльність політичні цінності можна поділити на:

- цінності-мету (добробут, безпека, порядок, розвиток (прогрес), справедливість, легітимність, законність, свобода);

- цінності-засоби (влада, суттєвими ознаками якої є: здатність досягати інших цінностей (К. Дейч), можливість реалізації власної волі (М. Вебер) і розподілу соціальних цінностей (Д. Істон), дієздатна законність (В. Соловйов).

Політичні цінності знаходять своє втілення в ідеалах, що формують орієнтири політичної діяльності. На основі політичних цінностей суб'єкти політичного процесу вибирають відповідний спосіб поведінки, а громадяни, нації спроможні і до кардинальних дій щодо зміни суспільної ситуації і політичної системи суспільства. Для тоталітарно-авторитарного типу політичної культури політичні цінності вибудовуються за такою схемою: держава – суспільство – колектив – особа; для демократичного типу: особа – колектив – суспільство – держава. У націях-державах, на думку А. Боднара, найвищою цінністю, що об'єднує її членів, є збереження цілісності та незалежності держави. У свою чергу політичні цінності тісно пов'язані з політичними нормами, які виступають як правила досягнення цінностей.

Політичні норми – це такий елемент політичної культури, що забезпечує перехід від цінностей, ідеалів до засобів, практичних чинників її регуляції. Для цього той чи інший фрагмент політичної свідомості повинен стати нормою,

правилом поведінки, що сприймається і здатне регулювати відносини в певній політичній спільноті. В нормах свідомість набуває владних функцій, що дозволяє політичній культурі забезпечувати виконання таких важливих завдань, як регуляція суспільних відносин, орієнтація поведінки людей на політичні цінності та ідеали, політична соціалізація, залучення індивідів та соціальних груп до активної політичної діяльності.

Норми можуть існувати у трьох сферах соціальної дійсності: в нормативних висловлюваннях тих, хто представляє владу, і тих, хто підпорядковується владі; у соціальних відносинах, що зумовлюють правила функціонування певних політичних норм; у свідомості – як почуття або переживання політичних норм.

Норми поділяються на дві групи:

- норми, що породжуються політичними інститутами (норми права, норми громадських організацій, політичних партій);
- норми, що є продуктом життєдіяльності різних соціальних груп (мораль, політичні звичаї, політичні традиції).

Ще одну класифікацію пропонує М. Ф. Головатий. Він виділяє основні й операціональні політичні норми. Наприклад, у тоталітарному суспільстві принцип керівної ролі однієї з політичних партій є основною політичною нормою, а обов'язкова належність керівних кадрів до лав цієї партії у такому суспільстві (країні) є операціональною нормою [12].

Специфічним видом норм є політичні символи, які сприяють згуртуванню людей, чіткій орієнтації їх поведінки. Система цінностей або окремі цінності можуть поширюватися і пропагуватися за допомогою символів, символіки.

Політичний символ – умовний образ важливих політичних ідеалів, ефективний засіб їх пропаганди і затвердження, це знак, що виконує комунікативну функцію між особистістю і владою. За концепцією Т. Парсонса, культура – це впорядкована система символів. Отже, можна сказати, що політична культура – це організована система символів. Символіка може бути державною, символікою партій, організацій, об'єднань, соціальних груп,

національностей, національних меншин тощо. Символи поєднують раціональну суть і раціонально трактоване значення тієї чи іншої соціальної цінності з відповідним емоційним рівнем і гостротою її сприйняття і переживання.

Саме таке змістовне навантаження несуть герби держав, емблеми політичних партій, кольори національних прапорів, ордени та інші атрибути політичної діяльності. Для того щоб символ виконував комунікативну функцію, він повинен мати зрозуміле для багатьох людей значення, його зміст має бути, як мінімум, інтуїтивно зрозумілим для певного кола людей. Крім комунікативної функції, символ має ще й інтегративну функцію – він повинен об'єднувати людей, групи, забезпечувати почуття єдності.

Політичний символізм – це невід'ємна частина ідеології, політичної сфери, політичної культури зокрема. Політичні символи створює будь-який політичний режим, сподіваючись викликати певну реакцію у населення або сформувати певного типу політичну культуру. Політична символіка – це сукупність виразних засобів, що надають політичному життю, політичним діям підкреслено очевидного або, навпаки, прихованого сенсу.

Є такі види політичної символіки:

- наочно-агітаційна символіка (засоби наочної агітації, що стосуються політичної реклами: гасла, плакати мітингувальників, передвиборчі листівки, опудала і прапори, портрети, карикатури тощо);

- політично-музична символіка (гімни, революційні, народні пісні);

- люди – політичні символи (історичні політичні лідери – Лінкольн, Гітлер, Сталін, Рузвельт тощо);

- умовно-графічні символи (зірки, хрести, свастика, людські постаті, зображення птахів, тварин) можуть поєднуватися з іншими типами;

- політична мова (мовні звороти, що використовуються в політичній сфері);

- політична мода (особливості висловлювання чи поведінки, характерні для прихильників певної політичної ідеології чи окремого політичного діяча часто використовуються в карикатурах, пародіях, сатиричних програмах);

– символи місця і часу (звороти, такі, як «сталінська епоха», «радянські часи» тощо, – як з позитивним, так і з негативним відтінком).

Зміна символів у свідомості людини спричиняє появу нових варіацій її суспільної поведінки. Засвоєння особистістю політичної символіки відбувається поступово – від найпростіших іконічних моментів (графічних символів) до більш складної політичної мови. Ця обставина використовується політичними технологіями для «ідеологічної обробки» мас, для зміни акцентів політичної культури окремих осіб, груп населення і всього суспільства. Будь-який тип політичної культури можна розглядати як символічне поле здійснення політики, як «мову», за допомогою якої влада спілкується з населенням, як політичний механізм впливу влади на громадян. Зміна типів політичної культури, як системи символів, відбувається під час трансформаційних процесів у політичних системах.

Політичний стереотип – це спрощене, схематичне, деформоване і ціннісно-орієнтовне уявлення про політичні об'єкти. В широкому розумінні стереотип – це традиційний канон думки, сприйняття і поведінки, шаблонна манера поведінки, спосіб здійснення дій у певній послідовності, одноманітність, інерція мислення.

Характерними ознаками стереотипу є:

- персоніфікація подій (причина тих чи інших явищ пов'язується з діяльністю конкретної особи або певної групи);
- сильне емоційне забарвлення у сприйнятті та інтерпретації подій (як правило, різко позитивне чи різко негативне ставлення до когось або до чогось);
- ірраціональність (факти, що суперечать стереотипу, не помічаються або відкидаються);
- сталість (стереотип довготривалий, не схильний до змін і здатен до самозбереження навіть у радикальній ситуації).

Як правило, у політичних стереотипах сумується в спрощеній і деформованій формі досвід будь-якої групи. В буденній свідомості стереотипи можуть замінити знання про політичні об'єкти, значно спрощуючи процес

орієнтації, вироблення і прийняття рішень у суперечливому світі. Стереотипи сприяють формуванню політичної ідентичності, розподіляючи соціальний і політичний світ за віссю «ми» – «вони», «свої» – «чужі», «друзі» – «вороги».

Формування стереотипів відбувається на суб'єктивному (завдяки обмеженості власного досвіду і «економічності» психіки (суб'єктивна вибірковість), впливу чуток, ефекту новизни) і об'єктивному рівнях під впливом пропаганди і ЗМІ.

В структурі стереотипу психологи виділяють три складові компоненти:

- знання (когнітивно-інформаційний компонент);
- ставлення до інформації (емоційно-чуттєвий компонент) є домінуючим у формуванні стереотипу;
- безпосередня поведінкова реакція (мотиваційно-збуджувальний компонент).

Також у структурі стереотипу можна виділити стрижень (зовнішність, одяг, його особливості) і «периферію» (ті чи інші риси характеру і поведінки людини або властивості явища, витоки і наслідки для події чи процесу). Розпізнаючи стрижень, людина здатна домислити і додати у своє сприйняття інших характеристик.

Політичний міф – це статичний образ, що спирається на вірування і дозволяє впорядковувати, інтерпретувати факти і події, які викликають розбрат, і дозволяє структурувати бачення колективного теперішнього і майбутнього. Також політичний міф розглядається науковцями як стійке духовне утворення із штучно створеного уявлення про реальні соціально-політичні феномени і дії, навмисно або ненавмисно прикрашені різними умоглядними висновками, вигадками, фантазією. За своєю суттю міфологізація політичних процесів – це одна з форм ідеології, політичний міф містить у собі перекручений і містифікований образ конкретної політичної і економічної ситуації, характеризується наявністю ілюзій (нездійснених надій, мрій) і утопій (нереальних, нездійснених на практиці планів соціальних перетворень).

Міфологія, зокрема політична, виникає тоді, коли група або значна частина суспільства зустрічається з новими, незрозумілими і невідконтрольними явищами, що мають очевидну або приховану загрозу для їх існування. Саме з цієї причини розквіт міфотворчості спостерігається в періоди соціальних катастроф, глибоких суспільних криз, війн, революцій тощо. З психологічного погляду вигадання міфів пов'язується з неможливістю логічно пояснити зміни, що відбуваються, і захисним поверненням індивіда до раннього життєвого досвіду сприйняття навколишнього світу і взаємодії з ним. Значний інтерес викликає інтерпретація міфу аналітичною психологією К. Юнга, згідно з якою міф є проекцією колективного несвідомого (архетипів) на ті чи інші реальні об'єкти. В певних критичних ситуаціях можлива активізація, оживлення архетипів, і тоді їх перенесення на соціальні і політичні об'єкти перетворюється на джерело колективних міфів.

Підґрунтям існування політичного міфу слугує ситуація соціального і культурного відчуження людини від суспільства, щодо якого індивід почасти такий же безсилий, як і первісна людина перед силами природи.

Особливістю сучасного політичного міфу, на думку німецького філософа Е. Кассіра, стало створення «техніки» і «виробництва» нових міфів. Вони створюються вже не лише на рівні підсвідомого, а й майстрами міфотворчості. Проте міфи, витворені політиками, не такі стійкі, як стереотипи, що народжуються в масах, створюються «колективним несвідомим» (Ф. Ніцше, П. Адорно, А. Адлер, К. Ясперс). Політичний міф підтримується корпоративною спільністю і буде жити доти, доки буде існувати спільність єдиновірців.

Виникнувши з особливостей людської свідомості та психіки, зумовлений обставинами суспільного буття, політичний міф постійно еволюціонує, набуває в наш час специфічних ознак: парадоксальне поєднання наукової свідомості і містики, міфологізація політичних цінностей тощо. Модернізуючись, політична міфологія породжує нові міфи: плюралізм як панацея від усіх соціальних хвороб, демократизм як універсальний принцип організації політичного життя. Кожне суспільство, кожен тип політичної культури має певний набір міфів, що

підтримуються правлячими колами і впроваджуються в суспільне середовище переважно за допомогою ЗМІ. Так, наприклад, комуністичній системі притаманні такі міфи: про приватну власність як джерело зла, про обов'язковий крах капіталізму і перемогу комунізму, про марксизм як єдино правильне вчення.

Політичний міф, як вже зазначалося, поєднується з людською природою, тому думка про те, що міфів можна позбутися остаточно, є утопічною. Критика політичних міфів, їх розвінчування повсякчас супроводжується утворенням нових міфів, нових зразків міфологічної свідомості.

Політична культура виконує в суспільстві певні функції:

1) нормативно-ціннісну, яка полягає в тому, що політична культура визначає індивідам, групам, суспільству загалом певні норми, стандарти політичного мислення і поведінки, реакції на навколишнє політичне середовище; межі, які не можна порушувати політичному суб'єкту; фіксує ієрархію політичних цінностей, визначає пріоритети, наприклад, орієнтація або на державу, або на громаду, або на самого себе, формує розуміння власних можливостей реалізації прав і свобод у певній політичній системі;

2) ідентифікації – реалізується потреба людини у груповій приналежності (відповідності і формуванні певних для себе форм участі в політичному житті при збереженні і відстоюванні інтересів спільноти, до якої належить людина); без сформованої ідентичності – соціальної, національної, особистісної людина нібито «випадає» з системи соціальних координат, починається хаотичний пошук необхідного захисту, який часто переходить в агресію, правопорушення, прагнення «сильної руки» або ностальгію за минулим;

3) пізнавальну – політична культура сприяє засвоєнню знань, необхідних для діяльності в сфері політики, формуванню і висловленню власної думки, раціонально-критичного мислення з проблем політичного життя суспільства;

4) адаптації, що виражає потребу людини, спільноти в пристосуванні до мінливого політичного середовища, умов реалізації своїх прав та обсягу повноважень владних структур;

5) соціалізації, що розкриває процес набуття людиною певних навичок і вмінь, які дозволяють їй реалізовувати громадянські права, політичні функції та захищати власні інтереси, відбувається «включення» людини до політичного середовища;

6) виховну – розкриває здатність політичної культури формувати певний тип «людини політичної», який є адекватним для даної політичної системи;

7) мобілізаційну – політична культура спрямовує і організовує громадян на вирішення певних політичних і соціальних завдань;

8) інтеграції (дезінтеграції), коли політична культура забезпечує засвоєння громадянами політичних норм і цінностей, які притаманні певній спільноті, тим самим згуртовуючи, об'єднуючи їх, або навпаки, не забезпечує засвоєння норм і цінностей, останні «розмиваються», що спричиняє розкол суспільства;

9) відтворювальну – сприяє збереженню і відтворенню даної системи суспільно-політичних відносин з усіма притаманними їй суперечностями і особливостями, тим самим пов'язуючи одне з одним покоління і забезпечуючи історичну безперервність і поступовість політичного процесу;

10) комунікації – здійснюється взаємодія між суб'єктами та інститутами.

Кожна з цих функцій дуже вагома в контексті національного державотворення. Це система, завдяки якій політична культура виховує та наставляє індивідів на певний шлях. В державотворчому континуумі ми бачимо, як можна вдало використовувати ці функції. Наприклад, мобілізаційна функція буда доречна в період революції гідності задля утримання вірного шляху нашої країни. Після трагічних подій на сході країни значну роль відіграє виховна функція, яка покликана розповісти молодим людям про її покликання та допомогти їм в ідентифікації себе їх країною.

Таким чином, у процесі дослідження структури політичної культури ми виділили наступні підсистеми політичний досвід, традиції; політичні стереотипи; політичні міфи; моделі політичної поведінки особистості і груп; моделі функціонування політичних інститутів; політична ідеологія; політичні символи; політична соціалізація. Зміст політичної культури утворюють –

політична свідомість, політична діяльність та поведінка, участь, цінності, орієнтації на норми. До основних функцій політичної культури ми віднесли комунікаційну, ідентифікаційну, мотиваційну, ціннісно-нормативну, регулятивну, функцію соціалізації, інтеграційну, мобілізаційну, відтворювальну та виховну. На процесах національного державотворення особливо позначаються виховна, мобілізаційна та функція соціалізації.

2.3. Сутність та принципи національного державотворення

Державотворення є не просто процесом, а має сутнісні характеристики усвідомлено-розумово творчого процесу, який вбирає в себе майже безкінечну палітру свідомого, не свідомого та позасвідомого діяння народу та його еліти. Державотворення – це постійний рух, який складається зі стадій: зародження, формування, становлення, розквіту (кульмінації), мрійництва («сплячки»). Державотворення є безперервним процесом, який має активні (пасіонарні) та пасивні фази. Юридична енциклопедія дає визначення: «Державотворення» – це історичний процес будівництва держави, створення і розвитку її правових, політичних, економічних, ідеологічних, військових, фінансових та інших інститутів і забезпечення їх функціонування».

У галузі науки «Державне управління» перевага віддається визначенню «державотворення (державне будівництво)» як розбудови держави, її владних інституцій, що забезпечує відповідні умови для формування та реалізації державної політики. Створення нової держави супроводжується певним перехідним періодом становлення, на якому вирішуються питання закріплення її державності, формування дієвої системи державної влади та визначення основних шляхів розвитку країни. Державотворення охоплює визначення і правове закріплення форми державного правління; політичного режиму; адміністративно-територіального устрою; основних цілей і функцій держави, їх пріоритетності; розподілу повноважень між гілками та вищими органами державної влади; стратегії розвитку держави; структури органів державної влади відповідно до функцій держави та її стратегічних цілей. Окремо вітчизняні

науковці в галузі знань державного управління та права виділяють термін «державознавство» як науку про походження, сутність, ознаки, типи, форми, функції, механізми, основні закономірності та фактори розвитку держави, її інститути.

Сучасний дослідник В.М. Семенов шляхом синтезу та доповнень визначень, що існують, розкриває термін «державотворення» через аспект владних відносин, а саме: державотворення – це процес створення, розбудови, удосконалення та модернізації системи влади, який відбувається на сучасному етапі або відбувався в історичному минулому на території держави. Він охоплює взаємовідносини індивідів, спільнот, політичних інститутів щодо реалізації своїх інтересів у сфері влади. Зарубіжні дослідники поняття «державотворення» ототожнюють з будівництвом держави і визначають як комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та інші чинники.

Зарубіжні дослідники поняття «державотворення» ототожнюють з будівництвом держави – «state building» (англ.), «staatsbildung, staatsaufbau» (нім.) і визначають як комплексний довготривалий процес, спрямований на утворення держави, який включає культурні, політичні, міфологічні, релігійні та інші чинники. Термін «state building» увів у науковий обіг у 1975 р. американський соціолог Чарльз Тіллі, досліджуючи історію Західної Європи. Ч.Тіллі виходив з того, що з винайденням пороху війни в Європі стали потребувати величезних затрат, а тому захистити себе могли тільки великі народи, об'єднані сильними державами. Таким чином, в українській мові вживається термін «творення» держави, а не «будівництво» держави, що засвідчує більшу масштабність й унікальність процесу державотворення. Згідно з вітчизняними науковими тлумачними словниками слово «творити» має такі значення: 1. У процесі творчої праці викликати до життя щонебудь, давати існування чомусь, а саме: виробляти що-небудь, будувати, писати (науковий, літературний, музичний твір), малювати, накреслювати плани, вигадувати. 3 2. Викликати появу чого-небудь, бути причиною виникнення чогось; утворювати.

3. Займатися творчою діяльністю (літературною, мистецькою, науковою тощо).
4. Виконувати, здійснювати, робити якусь роботу, дію.
5. Утворювати; становити, являти собою.

Таким чином, в українській мові вживається термін «творення» держави, а не «будівництво» держави, що засвідчує більшу масштабність й унікальність процесу державотворення. Згідно з вітчизняними науковими тлумачними словниками слово «творити» має такі значення: 1. У процесі творчої праці викликати до життя що-небудь, давати існування чомусь, а саме: виробляти що-небудь, будувати, писати (науковий, літературний, музичний твір), малювати, накреслювати плани, вигадувати. 2. Викликати появу чого-небудь, бути причиною виникнення чогось; утворювати. 3. Займатися творчою діяльністю (літературною, мистецькою, науковою тощо). 4. Виконувати, здійснювати, робити якусь роботу, дію. 5. Утворювати; становити являти собою.

Другою складовою категорії «державотворення» у змістовому сенсі є поняття «держава». Вітчизняні юристи надають такі тлумачення терміна «держава». По-перше, як сукупність людей, територія, на якій вони проживають, і суверенної у межах цієї території влади. У цьому розумінні термін «держава» є тотожним поняттям «країна», «основний суб'єкт міжнародного права».

По-друге, організація політичної влади, головний інститут політичної системи суспільства, який спрямовує і організовує за допомогою норм права спільну діяльність людей і соціальних груп, захищає права та інтереси громадян.

По-третє, акумулюючи у своїх руках владні повноваження, держава політично інтегрує суспільство і представляє його як у внутрішніх, так і зовнішніх відносинах.

Відповідно до теорії держави та права термін «держава» тлумачать по-різному: його розглядають у субстанціональному, атрибутивному, інституційному і міжнародному значеннях. У субстанціональному значенні – це організоване в певні корпорації населення, що функціонує в просторі й часі. В атрибутивному значенні – це устрій певних суспільних відносин, офіційний устрій певного суспільства, його оформлення. В інституційному значенні – це

апарат публічної влади, державно-правові органи, що здійснюють державну владу. У міжнародному значенні державу розглядають як суб'єкт міжнародних відносин, як єдність території, населення і суспільної влади.

Вітчизняні економісти розкривають поняття «державна» таким чином. Державна – це організація економічної, політичної, правової та ідеологічної влади в суспільстві, за допомогою якої забезпечується її цілісність і безпека, здійснюється виконання загальнолюдських та класових соціально-економічних функцій. Згідно з економічною енциклопедією термін «державна» означає, по-перше, основний інститут управління системою всього суспільства, що володіє загальнонаціональною владою, яка поширюється на все суспільство, виступає його офіційним представником і в разі необхідності спирається на примусові засоби.

Водночас через механізм влади впливає на все суспільство загалом, створює умови його існування як єдиного, незалежного, самодостатнього і само забезпечуваного механізму. По-друге, як економічний суб'єкт – це сукупність органів і осіб, які сконцентрували в одних руках економічну владу, приймають рішення і реалізують програми в державному масштабі та розпоряджаються державною власністю. Вітчизняні вчені-філософи не виділяють державотворення в окремий термін. Поняття «державна» трактується як відповідним чином організована суспільна структура, здатна здійснювати найвищий контроль над деякими аспектами поведінки людей на певній території з метою підтримувати лад у даному суспільстві.

Аналізуючи все вищенаведене, сформулюємо авторське визначення «державотворення» як управлінської категорії. Державотворення – це процес, спрямований на актуалізацію національної ідеї в галузі державного управління, вироблення та втілення ідеології державотворення, створення й становлення держави як системи відносин та її інститутів, що мають забезпечити життєздатність і розвиток держави.

Державотворення являє собою багатогранний процес, що охоплює цілий комплекс взаємопов'язаних чинників, зокрема природничо-географічних,

культурно-гуманітарних, мовних, етнопсихологічних, духовно-світоглядних (міфологічні та релігійні), соціально-економічних, правових, геополітичних, військово-оборонних тощо, що відображають усі сфери життєдіяльності суспільства. Державотворення – безперервний процес. На кожному етапі державотворення мають бути поставлені свої цілі й розроблена стратегія розвитку держави, визначена роль органів державної влади у цьому процесі.

Кожна нація чи народ має свій особливий шлях з творення та упорядкування суспільних відносин та інститутів держави. На превеликий жаль, історію нашого народу та державності трактують будь-хто і абияк, але на свою користь, повчаючи нас хто ми, звідки і куди та з ким нам йти. За такими підходами українську історію пишуть поза межами України або у нас за дорученням тих, хто нав'язує нам та «допомагає» зробити «правильні» висновки з минулого і визначити пріоритети на сучасне та майбутнє. Тому більш-менш реальна історія українського державотворення чекає свого національного наповнення й поширення. Сучасні коментарі й висновки тих, хто вважає себе знавцем історії українського народу, а її, як свідчить практика, знають всі й про все, базуються в переважній більшості на певних загальновідомих історичних подіях та біографіях відомих особистостей, забуваючи при цьому свята святих – принцип історизму, який полягає в тому, що сучасні висновки мають виходити з об'єктивності, комплексності (системності) та реальності (дійсності) історичного життя, а воно є й буде багатограним, суперечливим та завжди у русі. Усі внутрішні й зовнішні зв'язки, закономірності та якісно-кількісний перехід від одного історичного стану до іншого мають розглядатися в динаміці та з обов'язковим урахуванням поглядів, позицій тих людей й того часу, коли відбувалися ті чи інші події. Стереотипізація та шаблонування історичного буття народу, держави та особистості не припустимо. Історичні міфи, звісно, посідають певне місце в історії, проте вони мають бути не фантазмагоричні, а з врахуванням національної ідентифікації та самоідентифікації. Чергова міфологотворчість до 2010 р. мала системоутворюючі вади, а саме: чорнобілий колір в інтерпретації минулого; жалібність, стражданність, жертвність та

поневоленість; навішування нових ярликів як позитивних, так і негативних; нав'язування нових «супергероїв», забуваючи при цьому справжніх патріотів і державних діячів. На сьогодні такі «схлипування», на щастя, припинилися, що дає надію на відродження сильної й соборної України. Кожний народ має свою героїку та має право сам визначати героїв і антигероїв, їхній внесок та наслідки їхнього впливу на розбудову держави. Молоде покоління українських державних діячів повинно мати взірці, орієнтири та приклади справжнього, а не бутафорно-буфонадних «заслуг» перед Вітчизною. Слід зазначити, що нині вимальовуються чіткі контури прагматично-виваженого національноздорового бачення минулого в цілому та окремих його проявів. Завершуючи загальнотеоретичний огляд, варто наголосити про неповторність та деякою мірою унікальні прояви в українському державотворенні, а саме козацтво як феномен і місце та роль православ'я, церкви та її представників, пам'ятаючи про те, що наша віра є й буде домінантою українського державотворення. Підсумовуючи все вищевикладене, варто зазначити, що сьогодення та майбутнє України багато в чому залежить від розроблення та реалізації нової власної національної концепції українського державотворення та посилення ролі у державотворенні державних діячів України.

РОЗДІЛ 3

ПРАКСЕОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ НА ПРОЦЕС НАЦІОНАЛЬНОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ

3.1. Особливості впливу політичної культури на процес національного державотворення

Процес національного державотворення включає в себе велику кількість елементів та факторів впливу. Авжеж політична культура є одним із найголовніших чинників які впливають на процеси державотворення. І щоб якісно прослідкувати цей вплив потрібно розглянути процес політичної соціалізації.

В політологічному вимірі зміна типів політичної культури переплітається зі зміною поколінь. Носії політичної культури – це покоління, погляди, переконання, стилі діяльності яких формуються під впливом певної епохи. Політична культура формується впродовж певного часу, а саме під час навчання в багатьох соціальних інститутах – сім'ї, школі, групі однолітків, на робочому місці і в самій політичній системі. Так поступово формується політична культура особи, групи, покоління. Витісняючи старі елементи, нашаровуючи нові на старі, складається політична культура суспільства. Подібна динамічність залежить від багатьох чинників, серед яких важливими є загальнополітична і соціальна динаміка. Проте слід зазначити, що зміна культурних цінностей, традицій відбувається значно повільніше, ніж технологічних, соціальних, економічних сторін життя. Це зумовлюється тим, що в культурі поєднуються консервативні і динамічні компоненти, нове і старе, традиції й інновації.

Сучасне суспільство розвивається не лише природно-історичним шляхом, а й за допомогою штучно-технічного впливу, і цей факт обов'язково потрібно враховувати, формуючи новий тип політичної культури, нові традиції в українському соціумі.

Засвоєння традицій відбувається в процесі соціалізації.

Соціалізація в широкому розумінні – це процес засвоєння індивідом соціальних норм і культурних цінностей суспільства, до якого він належить.

В політичній науці поняття соціалізації досліджується переважно в двох аспектах. По-перше, з погляду теорії політичної соціалізації, що пояснює, яким чином відбувається соціалізація індивідів у політичному середовищі. Це специфічна галузь загальної теорії соціалізації. По-друге, з погляду політичної теорії політичної соціалізації, предметом якої є дослідження можливостей застосування категорій загальної теорії соціалізації до аналізу політичних систем. Слід визнати, що більшість політологів розуміє під терміном «політична соціалізація» або процес передачі політичних поглядів, ідей, уявлень і норм від одного покоління до іншого, або процес політичної зрілості індивіда, формування його політичного «Я», власного погляду на політичний світ, власних політичних орієнтацій.

Отже, політична соціалізація – це засвоєння політикокультурних цінностей, політичних орієнтацій, форм політичної поведінки, що прийнятні для певного суспільства. Це сприяє забезпеченню стабільності політичної системи. Змістом політичної соціалізації є залучення людини до норм і традицій певної політичної системи, формування навичок політичної участі, інформування про мету і методи політики, що здійснюється.

У незалежній Україні розв'язання завдань державотворення значною мірою залежить від рівня політичної культури різних верств населення, суспільства загалом. За цих умов першорядного значення набуває формування політичної свідомості народу, набуття ним досвіду й навичок політичної поведінки, політична соціалізація (насамперед молоді), поступове додання існуючої фрагментарної політичної культури, елементів патріархальної та підданської політичної культури і становлення на цьому ґрунті громадянської, демократичної політичної культури. Демократична політична культура відзначається толерантним ставленням до різних політичних поглядів та існуванням опозиції, де найважливішою цінністю є громадянські права і свободи.

Демократична політична культура – це культура громадянського суспільства. Саме у межах громадянського суспільства відбувається організація плюралізму, тобто поєднання та врахування інтересів найрізноманітніших соціальних і політичних сил. Тільки в розвиненому громадянському суспільстві може сформуватися культура, що відповідає демократичному ладу.

Перехід до демократичної політичної культури передбачає налагодження постійного зворотного зв'язку в системі «політика - громадська думка».

Громадська думка – це історично зумовлений, динамічний стан масової свідомості великих груп людей, який своїм змістом віддзеркалює співвідношення соціальних сил, що фактично діють у суспільстві. У демократично розвиненому суспільстві громадська думка набуває значення потужного важеля політичного балансу, стану досягнення політичної рівноваги.

Складовими демократичної політичної культури є сформовані у процесі життєдіяльності багатьох поколінь політичні традиції, практики, ідеї, концепції, переконання про взаємовідносини між різними елементами системи. Те, що демократична політична культура вбирає в себе певні вподобання та настанови людей щодо демократії загалом, дає можливість розглядати її як частину загальної культури, яка є певною системою досвіду попередніх поколінь, що допомагає відтворенню соціуму.

Іншими словами, демократична політична культура визначає правила гри в демократичній політичній сфері та надає відчуття компетентності і права брати участь у політичному процесі, тобто творить структуру цінностей і раціональних доводів, які забезпечують єдність, взаємодію інститутів і організацій, тобто цілісність політичної сфери. Зміни у структурі інтересів, що притаманні кожній групі, вибір форми реалізації власних інтересів визначають перетворення соціальної структури і суспільної свідомості. Внаслідок злагодженої взаємодії відбувається процес упорядкування, стабілізації певних структур, їх перетворення та ускладнення.

У сучасних демократичних перетвореннях з новою силою виявилися протиріччя між можливостями вільного життя і різним рівнем політичної

культури суспільства. Недорозвиненість політичних відносин у минулому позначилася в наші дні на відповідному рівні політичної культури. Іноді це навіть гальмує демократичні перетворення, викликає міжнаціональні непорозуміння, заважає встановленню громадянської злагоди.

Однак діалектичний зв'язок політичної культури і політичних відносин дає змогу стверджувати, що формування демократичної політичної культури забезпечуватиметься розвитком політичних відносин. Створення належних умов для політичного життя, доступ до політичної інформації, гласність діяльності влади, демократичні свободи з одночасним встановленням свободи економічного життя закладають підвалини для формування демократичної політичної культури.

Таким чином, ми бачимо, що політична культура досить вагомо впливає на процеси державотворення. І перш за все, це можна прослідкувати через призму громадян, ступенем їх залученості та зацікавленості в політичному процесі. Якщо громадянин не вважає за потрібним обирати шлях своєї країни, то це біда. Можна казати про низький рівень ідентифікації громадян зі своєю країною, а це вже може привести до кризових моментів та внутрішніх конфліктів.

3.2. Специфіка політичної культури сучасної України як чинника розвитку державотворення в Україні

Аналіз проблеми політичної культури дає можливість зрозуміти, чому групи людей або цілі народи, діючи в межах ідентичних політичних систем, але ж виховані на різних цінностях та маючи різноманітний історичний досвід, по-різному сприймають одні й ті самі політичні події, по-різному поведуться у політичних ситуаціях. Визначивши спільні характерні ознаки політичної культури в різних країнах, можна окреслити певну тенденцію та основні критерії, що впливають на формування політичної культури особи в перехідних суспільствах, і отримати більш чітке трактування цього явища. Сьогодні для України є актуальною проблема радикального оновлення, трансформації посткомуністичної політичної культури в національну, суверенну і

демократичну за змістом і духом, таку, що відродить українство, піднесе його до рівня найрозвинутіших народів світу.

В умовах посткомуністичних трансформацій, коли в українському суспільстві відбувається процес формування нової політичної системи, жодне копіювання навіть найбільш досконалих демократичних моделей політичних інститутів не буде корисним, якщо не спиратиметься на оновлену політичну культуру. Тому, говорячи про необхідність підтримки демократичних процесів у нашій державі, ми не повинні забувати, що однією з обов'язкових умов демократичних перетворень, змін у політичній та соціально-економічній сферах життєдіяльності суспільства є системні зміни в політичній культурі як на рівні окремої людини, так і на рівні суспільства. Саме категорія політичної культури розглядається як одна з ключових у процесі вивчення та прогнозування політичних процесів у конкретному суспільстві. Проблема формування і розвитку політичної культури особистості, як частини більш загального поняття «політична культура», набуває дедалі більшої гостроти. Коли ми говоримо про формування політичної культури, то маємо на увазі процес формування культури на ґрунті сучасного політичного досвіду українського народу, процес, що поєднує стихійні й організовані чинники.

Практика суспільного розвитку свідчить, що зміна типів політичної культури не може відбуватися миттєво, вона потребує певного часу. Існують певні перехідні стани, коли руйнується один тип політичної культури і утверджується інший. Визначальними рисами перехідного стану є: багатоманітність політичних орієнтацій за відсутності певного і явного домінування якоїсь із них, значні коливання та зміни політичних уподобань у суспільстві, поширення виявів екстремізму зі схильністю до використання крайніх засобів та форм політичного впливу. Успіхи становлення демократичної політичної культури у сучасній Україні залежать від особливостей державотворчих процесів, політичної соціалізації особи та від рівня громадянської активності кожного члена суспільства. Нині вступ у політичне життя супроводжується динамічними та неординарними процесами зміни не

лише політичної системи або економічних механізмів господарювання, а й зміною системи духовних, моральних цінностей, ідеалів та орієнтирів. Саме поняття «політична культура особистості», як і більш загальне поняття «політична культура», сьогодні вживають у досить абстрактних і суперечливих для масової свідомості значеннях. Політична культура – це особливий різновид культури, спосіб духовно-практичної діяльності й відносин, що відображають, закріплюють та реалізують головні національні цінності та інтереси, формують політичні погляди та цінності, знання та навички участі громадян у суспільно-політичному житті України. У сучасній західній та українській політології поняття політичної культури розглядають як частину загальнонаціональної культури у сфері політичного життя, сукупність політичних знань, ціннісних орієнтацій, настанов, умінь, навичок політичної діяльності.

Сьогодні політична культура особи в Україні формується та розвивається на підставі осмислення наших реалій та впливу діяльності численних політичних партій. Це свідчить про слабкості розвитку політичного процесу в Україні. Нині майже не існує країн із такою кількістю партій, що майже не відрізняються одна від одної не те що назвами, а й політичними платформами. Так, партії відображають інтереси певних груп, діячів, але аж ніяк не суспільні інтереси. Зміни у політичній культурі особи – рівень зацікавленості політикою в контексті кризи довіри та орієнтація на інститути політичної системи, зокрема на партійну систему, – дають змогу зробити такі висновки. Зміни базового типу політичної культури в Україні остаточно не відбулися, оскільки цей процес набуває завершеного вигляду після формування нової цілісної системи норм, цінностей, правил, символів, переконань, які кодуються в новій традиції, що передається наступним поколінням. Ми можемо говорити, що сьогодні в Україні тільки починає простежуватися тенденція до формування системи постматеріальних цінностей, в якій найбільш важливими є самореалізація, якість життя, гідність, які на рівні політичних орієнтацій перетворюються на якісно нове розуміння свободи і демократії.

Однак щодо політичної культури українського суспільства, у межах якого водночас відбуваються процеси економічного та політичного реформування, можна говорити і про деякі спільні риси на рівні регіональних та генераційних субкультур.

Це, насамперед, мінімальний рівень віри у здатність політичної системи до конструктивних трансформацій; низький рівень довіри до державних інститутів та професійних союзів; плутанина у сприйнятті та тлумаченні таких визначальних понять, як демократія, політичний плюралізм, розподіл влади тощо; прийняття ідеї ринку за умов одночасного незадоволення результатами спроб запровадження і реалізації механізмів його функціонування. Загальновідомо, що без базисної довіри у суспільстві демократія не може функціонувати стабільно. Відсутність базисної довіри, згоди щодо засад існування політичної системи і віри в те, що політичні інститути справді представляють інтереси виборців, може призвести до обмеження бази довіри колом найближчих родичів та відданих осіб з усіма відповідними наслідками. Особливістю політичної культури особи в Україні у цілому є її схильність до застосування неконвенційних форм протесту (участь у демонстраціях, страйках) та силових методів розв'язання конфліктних ситуацій (використання фізичної сили щодо політичних супротивників, руйнування приміщень або пам'ятників, які мають символічне значення). Для України залишається актуальною проблема формування та створення механізмів функціонування тих типів політичної культури, які притаманні стійким формам демократії. Зробити це дуже важко, оскільки тоталітарна політична культура, яка ще не стала історією на пострадянському просторі, має значну соціальну, економічну та ідеологічну базу для свого відтворення. В першу чергу слід з'ясувати ті сфери прояву свідомості, які продовжують підтримувати тоталітарну політичну культуру. Радянський тоталітарний режим цілеспрямовано формував масову свідомість і типи особистості, які сприймали соціальний світ суто у чорно-білому варіанті. Масовій свідомості нав'язувалися парні стереотипи: «наші – не наші», «хто не з нами – той проти нас», «що є поганим для противника – те є добрим для нас», які

привели до формування відповідних типів політичної поведінки. Така дуальність масової свідомості підтримувалася формуванням та закріпленням «образу ворога», який існуватиме завжди.

Особливість України полягає в тому, що вона майже постійно перебувала між різними державно-політичними полюсами. Тому для України характерний нестійкий стан, постійне маневрування і балансування на межі ризику. Це істотно вплинуло на психологію народу, його духовні, політичні та інші форми життєдіяльності. Отже, впливом маргінального складника ментальності українського народу пояснюється наявність у його політичній культурі субкультур, орієнтованих на цінності тих чи тих сусідніх націй і держав. Маргінальний стан України позначився також і на змісті національної ідеї. Українці впродовж віків мріяли про те, щоб вирватися з обіймів сусідів. Тому специфіка полягає в тому, що це ідея не творчості, а свободи, яка досить часто розуміється як стихія вольності і руйнування.

Політична культура України, як один з визначальних чинників у державному будівництві, має свої специфічні риси і особливості, детерміновані різноманітними факторами. Серед них значне місце посідає історичний фактор. На думку Б. Цимбалістого, в історії України є три особливості, що мали важливий вплив на розвиток політичної культури. По-перше, українці багато віків були бездержавною нацією і не мали досвіду влади. По-друге, територія України була розчленована і на різні її частини здійснювався культурний і політичний вплив тих країн, до складу яких їх було включено. По-третє, постійно денаціоналізувалася провідна верства українського народу[48].

Важливий чинник – ментальність українства як нації, що має складну субетнічну структуру й розвивається на поліетнічній основі. Основним завданням у побудові і становленні української держави є саме психологічно виважена політика формування української за духом і формою еліти суспільства через обґрунтовану і відповідним чином забезпечену національну, молодіжну політику. У поєднанні з реформами в економічній та політичній сферах це

забезпечить становлення українського народу як єдиної субетнічної структури на принципах правової демократичної держави.

Особливо складно визначати тип політичної культури у трансформаційних суспільствах, що переживають процес переходу від однієї політичної системи до іншої. Як правило, в політичній культурі таких суспільств поєднуються різні системи цінностей, несумісні політичні орієнтації та протилежні типи політичної свідомості. Якщо взяти за основу типологію Г. Алмонда та С. Верби, то політичну культуру сучасного українського суспільства можна визначити як піддансько-активістську, основними рисами якої є плюралістичність, полісуб'єктність, суперечливість, рухливість, змінність.

Значним досягненням посткомуністичної України є наявність різних політичних поглядів, плюралізм концепцій і ідеологій. Плюралізм виявляє себе у кількох вимірах: політичній ідеології, політичній свідомості і політичній поведінки. Відбувся перехід від моноціннісного сприйняття політичного життя до плюралістичної картини владно-політичних відносин. Але виникає потреба у формуванні загальнонаціональної ідеології, заснованої на культурно-історичному ґрунті. Вітчизняні науковці зазначають, що за роки незалежності України значно оновлено структурні елементи політичної культури, цінності, навички, орієнтації, методи та прийоми політичної діяльності.

Суспільство поступово звикає до політичного плюралізму, багатоманітності підходів до розв'язання нагальних політичних проблем, відкритого висловлення свого ставлення до політичних інститутів. Стає нормою позитивна настанова на засвоєння світового досвіду, зростає відчуття включення України у світовий політичний процес. Але залишки старої радянської політичної культури, трансформуючись у нову систему цінностей, дають про себе знати у вигляді формального, відчуженого ставлення до офіційних політичних норм, цінностей та інститутів.

Відомо, що процес політичної трансформації відбувається в трьох сферах: політичній системі, політичній культурі та політичній поведінці особистості. У сфері політичної культури трансформаційні процеси призводять до активізації

процесу соціалізації індивіда, селекції політичних цінностей, вдосконалення політичних норм, формування принципово нової, орієнтованої на раціональні зміни політичної еліти. Модернізація політичної системи виявляється в її диференціації, умінні адекватно реагувати на виклики часу. Зміни політичної поведінки полягають в активізації та вдосконаленні форм залучення громадян до політичного процесу.

Однією з характерних ознак української політичної культури є полісуб'єктність. За радянських часів основним суб'єктом політики була держава, яка свідомо формувала підданський тип політичної культури. У часи незалежності України кількість суб'єктів, носіїв активістського типу політичної культури поступово зростає, проте слід відзначити наявність певної циклічності в активності українського населення щодо участі в політичних подіях. Наприклад, можна говорити про події під час Революції Гідності. Велика частка громадян була готова на рішучі дії, за для відстоювання національних інтересів та збереження країни.

Кардинально, порівняно з тоталітаризмом, змінилася роль громадських організацій, затверджується багатопартійна система, зростає рівень політичної освіченості громадян. Проте якість суб'єктів політичної діяльності, рівень демократизації політичної культури залишається недостатнім порівняно з розвинутими, стабільними демократіями. У цьому контексті завдання демократичної переорієнтації політичної культури передбачає низку першочергових змін у будові і функціонуванні політичних, і в тому числі державних, інститутів. Вони повинні бути спрямованими на підвищення ролі особистості, її інтересів та на організацію політичного співіснування ідейно різних сил.

Також для формування політичної культури демократичного типу великого значення набуває наявність конструктивної опозиції у державі, яка є своєрідним «контролером» діяльності владних структур. В Україні йде процес становлення опозиції як політичного інституту, свідченням чого є: по-перше, визрівання в межах української політичної системи національно орієнтованої та

політично зрілої опозиції; по-друге, зміна владної еліти контрелітою легітимним шляхом; по-третє, активне обговорення в політико-правовому полі визначення статусу опозиції на законодавчому рівні. На сьогодні гострою проблемою залишається відсутність у країні відповідної культури та традиції опозиційної роботи, а також невизначеність формалізованого правового статусу опозиції, відсутність механізмів її діяльності.

Політична культура трансформаційних суспільств дуже часто набуває демагогічного забарвлення, політичного критиканства та популізму. Політична критика – це ще не опозиція, у непоодиноких випадках вона є варіантом егоїстичного популізму.

Демагогічні тенденції у політичній культурі, як правило, виявляють себе у:

- популістських гаслах(як приклад, закінчити конфлікт на сході за два тижні);
- відхиленні від конструктивної співпраці між політичними силами;
- продукуванні обіцянок, які неможливо реалізувати за наявних ресурсів;
- появі політиків-демагогів, які ідейно й іміджево протистоять політикам-прагматикам;
- поширенні неконструктивного способу мислення серед різних груп населення.

Наявність великої кількості демагогічних тенденцій у суспільстві є ознакою політичної кризи або «надмірного» плюралізму, коли політичні сили та їхні лідери не можуть дійти згоди щодо шляхів і методів реформування держави.

Також, використовуючи інші класифікації політичної культури, останню в сучасній Україні можна визначити певним чином як маргінальну (складається з субкультур різних соціальних груп, які не інтегровані в єдину соціальну спільноту) і провінційну (зорієнтовану на місцеві, регіональні інтереси).

На сучасному етапі в політичній культурі українського соціуму можна виділити кілька сегментів, що дає підстави для ствердження про фрагментарний тип політичної культури.

По-перше, це орієнтація на закордонний досвід, зокрема на країни Європи та Америку. Абсолютизувати їх досвід замало, щоб формувати демократичні цінності в українському суспільстві. Потрібно орієнтуватися саме на загальнолюдські, загальнозначущі демократичні цінності: повага до особистості, повага до закону, відкритість політики, плюралізм поглядів, політична і релігійна терпимість, пріоритет ненасильницьких методів вирішення політичних проблем. По-друге, орієнтація на Росію, точніше на радянську спадщину. В цьому секторі переважна роль надається політичним міфам минулого, спрацьовують стереотипи «молодшого брата». По-третє, орієнтація на власну політичну практику.

Фрагментарність політичної свідомості й відсутність фрагментарної структури, як правило, пояснюється тривалою бездержавністю української нації, насиллям над нею чужинської влади. Постійне відчуття національної образи з боку сильних сусідів та власні національні слабкості – притаманна українству розчуленість і схильність до анархії – ознаки політичної культури. Більше того, велика ставка робилася на животворчу силу релігії, незважаючи на значні конфесійні розходження та протистояння.

Таким чином, серед факторів, які визначають особливості політичної культури ми виділили: історичний фактор, полісуб'єктність, ментальність народу, значна роль громадських організацій, наявність плюралізму та свободи слова.

3.3. Рекомендації щодо трансформації політичної культури України в умовах демократичного державотворення

В сьогоденній Україні існує два типи політичної культури: політична культура еліти та політична культура суспільства загалом, яка включає в себе майбутній потенціал країни - молодь.

Загальна ситуація із двома культурами пов'язана з рисою українського політикуму. Україна відрізняється від демократичного світу, зокрема, тим, що її політична еліта у своїй більшості не є підконтрольною ні структурам

громадянського суспільства, ні нормам суспільної моралі, ні приписам права. Відтак, внутрішньополітична інтеграція українського суспільства, проголошення державної незалежності України та курс на розбудову суверенної, правової держави створили принципово нові умови для відродження автентичної політичної культури.

Реалії сьогодення свідчать, що домінуючими в українській політичній культурі, як і раніше, є традиційні цінності. Це виявляється й у специфіці ідей демократії, плюралізму та ринку. В цих умовах, звичайно, важко поки що говорити про динаміку культурного організму України, оцінювати інтеграційні процеси української політичної культури. Сучасній Україні загалом властива прихильність до західноєвропейських політичних цінностей, але помітними є риси ментальності та культури східних народів, зокрема орієнтація на харизматичних лідерів, етатизм, патерналізм, підпорядкованість церкви державі. Це як раз і підтверджує регіональні, вікові та інші особливості політичної культури України, її фрагментований характер. Що і часто створює перешкоди на шляху розвитку... У тому числі в уявленні людей щодо того, який лідер потрібен Україні. Тобто «єдність у багатоманітті» може стати відповіддю на роздроблений, фрагментований характер політичної культури. Виховання толерантності, поваги, співробітництва, відповідальності у громадян по відношенню один до одного і до свого політичного будівництва. Політична культура українського народу на сьогодні ще не є цілісною, бо відсутні окремі компоненти культури, а багато з існуючих мають ще не сформований характер. Велика кількість політико-культурних елементів не відповідають національному характеру, традиціям української нації, тобто політичній культурі властива неорганічність.

Назвемо основні показники сформованості політичної культури особи, що емпірично перевіряються. Перший – це політичне пізнання, оскільки повноцінна участь людини в житті суспільства неможлива без прагнення його до інформованості про свої політичні права, політичну систему, систему управління. Цей показник розпадається на інші показники: а) рівень уваги до

політичних подій; б) володіння інформацією і наявність власної думки, наприклад, здатність визначити лідерів політичних партій і знання суті їх програм; чим вище рівень політичної культури, тим тісніше зв'язок між рівнем інформованості і наявністю власної думки; в) рівень компетентності у сфері політики.

Сьогодні велика кількість українців піддаються маніпуляціям, некритично сприймають інформацію. Особливо це стосується старших поколінь, політична соціалізація яких відбувалась в умовах моноцентризму. Тому другий показник – це відношення до державотворення. Тут важливі наступні моменти: а) оцінка діяльності влади; б) частота обговорення політичних проблем з друзями, родичами, знайомими, і рівень свободи в обговоренні; в) форми політичної комунікації, тобто наскільки люди відчують свою безпеку, відчують, що вони вільні підтримувати будь-які політичні партії і сили; г) рівень національної гордості за політичну систему країни, за її успіхи в різних регіонах, за положення країни на міжнародній арені, її економічну систему, духовні і релігійні цінності, внесок в науку, в мистецтво і ін. Третій показник – це ступінь участі в політичному житті суспільства. Під цим показником ми маємо на увазі: а) рівень політичної активності особи; б) форми участі в політичному житті; в) участь в державній політиці або в органах місцевого самоврядування; г) ступінь віри людей у вплив на політичний курс країни.

Розвиток політичної культури, політичної освіченості, грамотності громадян вагомо сприяють формуванню свідомого громадянина і суспільства загалом, що є основою для розбудови стабільної демократичної держави. Нажаль, у нас зараз багато громадян котрі навіть не розуміють, як формується та наповнюється бюджет, як формується курс долару і тому подібне, тому часто стають жертвами популістів та їх закликів про високі пенсії.

Трансформація політичної культури українського суспільства в контексті внутрішньополітичної інтеграції те, що вони здатні впливати на рішення, що приймаються елітою, і вибір методів такого впливу через політичну партію, неформальну організацію, юридичні органи, суд, вибори. Формування

політичної культури молоді сьогодні є важливим у процесі внутрішньополітичної інтеграції суспільства. Політична соціалізація, на відміну від старшого покоління, відбувається в умовах демократичного транзиту, розбудови незалежної держави, а це означає, що молодь України, її культура формується в умовах більшої свободи вибору, чого раніше не було, у тому числі і вибору політичних цінностей та ідеалів. В цих умовах держава і суспільні інститути повинні цілеспрямовано формувати патріотизм молодого покоління, демократичну політичну культуру.

По-перше, формувати політичну культуру можна лише на основі глибоких знань про політику. Наука про політику є досягненням світової цивілізації і вивчається в більшості гуманітарних навчальних закладах світу. В нашому суспільстві необхідно створити більше можливостей і умов для її вивчення, але робити це треба ненав'язливо, інакше неминуча негативна реакція.

По-друге, формувати політичну культуру можна лише на основі плюралістичного підходу. Спілкуючись з молоддю, бажано показувати різноманітність існуючих думок, поглядів, теорій, точок зору на найважливіші питання соціального життя. Тільки так можна сформувати у неї такі якості, як пошана до чужої думки, толерантність, готовність до діалогу і компромісу. Суспільні інститути, що займаються формуванням політичної культури, а саме: засоби комунікації, система освіти, сім'я та ін., зобов'язані допомогти молоді розібратися в різноманітті політичної інформації, відділити істотне від неістотного, допомогти придбати стійкі політичні цінності, виховати здібність до вироблення власної думки, уміння самостійно політично мислити.

По-третє, сучасна молодь прагне до об'єднань, до формальних і неформальних організацій. Краще, коли ініціатива в цій справі йде від неї самої. Представникам старшого покоління тут важливо проявляти лояльність і гнучкість, допомагати молодим людям корегувати або змінювати вектор діяльності їх рухів від спрямованості «на себе» до спрямованості «на ззовні». І саме це вже сприятиме виробленню певного відношення до суспільства і стане одним з чинників формування політичної культури.

По-четверте, проблема політичної культури тісно пов'язана з проблемою моральності. Існує думка, що моральність в політиці виявляється інакше і навіть протилежна тому, як це прийнято в міжособових відносинах. Навряд це вірно, етичні принципи однакові для всіх сфер життя і особливо важливі в політиці. Людина, що включається в процес внутрішньополітичної інтеграції, повинна мати адекватні уявлення про добро і зло, про вірність і честь, про співчуття і допомогу. Для реалізації цього потрібно будувати освітньо просвітницький фундамент, який зміг би надати широким масам вірну інформацію.

Таким чином, якісна трансформація політичної культури повинна починатися із молоді, адже це наш головний розумовий потенціал котрий треба підтримати та заохочувати до активної життєвої позиції. Формування етичної і політичної культури молоді повинне здійснюватися як єдиний процес.

ВИСНОВКИ

В ході нашої роботи було досліджено те, яким чином політична культура впливає на державотворчі процеси в Україні та в світовому вимірі, а також ми визначили залежність між рівнем політичної культури громадян та процесом національного державотворення. Політична культура має винятково важливий аспект, пов'язаний з поведінкою та діяльністю політичного суб'єкта, які визначають передусім стиль участі суб'єкта в політичному житті. Актуальний стан політичної культури безпосередньо впливає на процеси державотворення. Це відображається тим, що політична культура формує тип поведінки індивіда та тип його залученості в політичному процесі.

Проблемна ситуація полягала в тому, що з наявним демократичним режимом в країні політична культура громадян залишається на дуже низькому рівні. Саме завдяки цьому наша країна довгий час не може стати більш стриманою в своїх ідеологічних шляхах, не може обрати правильного політичного лідера та обрати курс на розвиток. Об'єктом дослідження є процеси національного державотворення. Предметом дослідження є політична культура суспільства та її вплив на процеси національного державотворення.

Досліджуючи ступінь наукової розробки проблеми впливу політичної культури на процес національного державотворення ми дійшли висновку, що із давен вчені вивчали феномен політичної культури громадян, його розвиток та вплив на процеси побудови держави. Було приділено увагу вітчизняним діячам, які вивчали це питання в контексті українського процесу державотворення. Був опрацьован понятійно-категоріальний апарат дослідження, за для чіткого визначення основних понять під час роботи. Ми проаналізували основні методи та принципи які застосовувались в нашій роботі та допомагали більш якісно опрацьовувати матеріал. Методологічну базу роботи складають такі загальнонаукові методи: аналіз, синтез, прогнозування та такі підходи як історичний, системний, структурно-функціональний, та синергетичний, а також метод політичного аналізу, та інші.

Нами було розглянуто теоретичні підходи до сутності феномену політичної культури. Політична культура трактується як спільне поле функціонування двох систем суспільства: політичної та культурної. Через нього суспільна культура впливає на характер політичних стосунків, а ті, в свою чергу, здійснюють зворотний вплив на культуру суспільства. Отже, політичну культуру можна визначити як систему історично обумовлених, відносно сталих і репрезентованих («зразкових») орієнтацій (уявлень, переконань, установок, почуттів, оцінок) і моделей поведінки індивідів і груп, а також стилю діяльності суб'єктів політичного процесу, моделей функціонування політичних інститутів і системи, яку вони утворюють. Розкриттю піддалися структура, функції та типи політичної культури. У процесі дослідження структури політичної культури ми виділили наступні підсистеми політичний досвід, традиції; політичні стереотипи; політичні міфи; моделі політичної поведінки особистості і груп; моделі функціонування політичних інститутів; політична ідеологія; політичні символи; політична соціалізація. Зміст політичної культури утворюють – політична свідомість, політична діяльність та поведінка, участь, цінності, орієнтації на норми. До основних функцій політичної культури ми віднесли комунікаційну, ідентифікаційну, мотиваційну, ціннісно-нормативну, регулятивну, функцію соціалізації, інтеграційну, мобілізаційну, відтворювальну та виховну. На процесах національного державотворення особливо позначаються виховна, мобілізаційна та функція соціалізації.

Було визначено сутність та принципи національного державотворення. Державотворення – це процес, спрямований на актуалізацію національної ідеї в галузі державного управління, вироблення та втілення ідеології державотворення, створення й становлення держави як системи відносин та її інститутів, що мають забезпечити життєздатність і розвиток держави. Проаналізувавши особливості впливу політичної культури на процеси національного державотворення ми дійшли висновку, що політична культура досить вагомо впливає на процеси державотворення. І перш за все, це можна прослідкувати через призму громадян, ступенем їх залученості та зацікавленості

в політичному процесі. Якщо громадянин не вважає за потрібним обирати шлях своєї країни то це біда. Можна казати про низький рівень ідентифікації громадян зі своєю країною, а це вже може привести до кризових моментів та внутрішніх конфліктів. Нами були запропоновані рекомендації щодо трансформації політичної культури України в умовах демократичного державотворення. В контексті цього я приділив увагу фактору молоді як головному розумовому потенціалу країни, та її майбутнього.

На основі свого дослідження ми можемо констатувати факт підтвердження нашої гіпотези, яка звучала так: «Демократичний характер державотворчих процесів в Україні напряму залежить від якості та трансформації політичної культури». Ми бачимо, що саме активна громадянська позиція дає змогу для розвитку держави, це є двигун котрий надає можливість обрати шлях країни для досягнення певної мети. Активні громадяни не дадуть зруйнувати мету та зійти зі шляху, заради корупційних бажань деяких політичних лідерів. Тому вкрай важливо приділити вагому частку ресурсів на розвиток, виховання та утримання нашого розумового потенціалу – молоді.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура и стабильная демократия. *Политические исследования*. 1992. № 4. С. 122–136.
2. Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура. Политические установки и демократия в пяти странах. Москва : Мысль, 2014. 500 с.
3. Баталов Э. Политическая культура современного американского общества. Москва : Мысль, 1990. 76 с.
4. Бебик В. Політична культура (у дзеркалі соціології). *Політика і час*. 1991. № 3. С. 31–51.
5. Белоусова І. Менталітет – доля чи діагноз. *Грані-плюс*. 2004. 15 березня. С. 23–35.
6. Брегеда А. Ю. Основы политологии: навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2000. 312 с.
7. Буцевицкий В. Проблемы политической культуры в Украине в процессе державотворення. *Нова політика*. 1999. №1. С. 48–51.
8. Веденеев В. А. Политическая культура постсоветских обществ: традиции, либеральные ценности и перспективы : учеб. пособие. Кривой Рог : Минерал, 2002. 175 с.
9. Вятр Е. Социология политических отношений. Москва : Прогресс, 1979. 240 с.
10. Гаджиев К., Гудименко Д. Политическая культура: теория и национальные модели. Москва : Прогресс, 1994. 352 с.
11. Гнатенко П. І. Український національний характер. Київ : «ДОК-К», 1997. 116 с.
12. Головатый Н. Ф. Социология молодежи. Київ : МАУП, 1999. 224 с.
13. Гордієнко М. Концепція політичної еліти В. Липинського як фактор національно-державної ідентичності України. *Нова політика*. 1992. №2. С. 44–48 с.
14. Григор'єв В. Вітчизняна політична культура в контексті теоретичного пошуку. *Нова політика*. 1998. №5. С. 37–39.

15. Далтон Р. Политическая культура и политическая социализация. Москва : Аспект Пресс, 2002. 104 с.
16. Дембицька Н. М. Демократизація суспільства як становлення партнерських відносин між політичною владою і особистістю. *XXI століття: Альтернативні моделі розвитку суспільства. Третя світова теорія: матеріали другої міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 28-29 травня 2003 р. Київ, 2004. С. 47–49.*
17. Жадан І., Кисельов С., Кисельова О., Рябов С. Політична культура та проблеми громадянської освіти в Україні. Київ : Тандем, 2004. 321 с.
18. Житнев В. Политическая культура: опыт формирования и проблемы. Москва : Прогресс, 1990. 119 с.
19. Заздравнов А. П. Соціокультурний процес в Україні: демократичні перетворення та національний менталітет. Харків : ХДІК, 1996. 35 с.
20. Іванов В. Преса і розбудова української держави. *Журналістика й проблеми формування політичної еліти в посткомуністичних державах. 1996. №5. С.17–29.*
21. Карнаух А. Формування політичної культури молоді на сучасному етапі. *Людина і політика. 2004. №2. С. 134–139.*
22. Кваша О.П. Політична культура в контексті регіональної політики. *Гілея. 2009. №9. С. 408–416.*
23. Коваленко А. Компілятивність української політичної еліти і проблеми національної безпеки. *Журналістика й проблеми формування політичної еліти в посткомуністичних державах. 1996. №2. С. 22–31.*
24. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. *Педагогічна газета. 2000. №6. С. 7–17.*
25. Концепція громадянської освіти в Україні. Київ : Шкільний світ, 2000. 15 с.
26. Косарева Н. І. Особливості громадянського виховання студентської молоді. *Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства. 1998. №1. С.33–43.*

27. Курняк О. А. Архітектоніка політичної культури. *Гілея*. 2010. №31. С. 372–380.
28. Лісовий В. Культура-ідеологія- політика. Київ : Видавництво імені Олени Теліги, 1997. 352 с.
29. Макаренко Є. Специфіка поняття «політична культура суспільства». *Нова політика*. 1997. №6. С. 49–66.
30. Михальченко Н. И. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы? Киев : Ин-т социологии НАНУ, 2001. 204 с.
31. Нагорна Л. П. Політична культура українського народу: історична ретроспектива і сучасні реалії. Київ : Стилос, 1998. 278 с.
32. Основы политологии: учебник для вузов / за ред. проф. С.В.Решетникова. Київ : УкрНИИНТИ, 2011. 404 с.
33. Остапенко М. А. Політична свідомість студентської молоді в сучасній Україні. *Нова політика*. 1998. №4. С. 28–32.
34. Остапенко М.А. Політична соціалізація студентської молоді в Україні (стислий огляд). *Нова політика*. 1999. №4. С. 61–63.
35. Петренко В. Особливості функціонування політичної мови як засобу маніпулятивного впливу. *Політологічний вісник*. 2002. №11. С. 66–72.
36. Победа Н. Моделі української ідентичності: доповідь на конференції українських випускників програм наукового стажування в США. URL: <http://www.kennan.kiev.ua>.
37. Політична наука в Україні: стан і перспективи. Львів: ЦПД, 2008. 308 с.
38. Ротар Н. Регіональні субкультури та проблема консолідації демократії в Україні. *Регіони Східної Європи: інтеграційні очікування та конфронтаційні небезпеки*. 2000. №1. С. 101–111.
39. Рудакевич О. Руйнація та шляхи відродження політичної культури українського народу. *Політологічний вісник*. 1994. №2. С. 47–54.
40. Рябчук М. Дві України. Київ: Критика, 2001. 335 с.
41. Семків О. Політологія: навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 304 с.

- 42.Сипко О. С. Політична свідомість і політична культура сучасної України: регіональні особливості в контексті проблеми формування української політичної нації. *Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна «Питання політології»*. 2001. №518. С.48–53.
- 43.Сичова В. В. Роль партій у формуванні політичної культури як чинника саморегуляції громадянського суспільства. *Політичні партії в незалежній Україні: роль та місце у політичній трансформації суспільства* : наук. збірник. Київ : Прогрес, 2001. С. 103–119.
- 44.Стегній О. Регіональний чинник розвитку політичної культури населення. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2005. №3. С.94–122.
- 45.Степаненко В. До громадянського суспільства. *Сподівання на іншу Україну. Президентські вибори – 2004 та навколо них: думки, настрої, оцінки людей*. Київ : Ін-т соціології НАН України, 2005. С. 78–86.
- 46.Тарасенко В. І., Іваненко О. О. Проблема соціальної ідентифікації українського суспільства (соціотехнологічна парадигма). Київ : Інститут соціології НАН України, 2004. 576 с.
- 47.Хмелько В. Макросоціальні зміни в українському суспільстві за роки незалежності. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2003. №1. С. 18–19.
- 48.Цимбалістий Б. Політична культура українців. *Сучасність*. 1994. №4. С. 79–80.